

רמב"ם
 פירוש
 חובות
 פ"ב
 הלכה
 ט"ז
 הלכה
 ט"ז
 הלכה
 ט"ז

תקלג בראשית מא מקץ

הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פְּרַעֲהַ אֲשֶׁר
 הָאֱלֹהִים עָשָׂה הִרְאָה אֶת־פְּרַעֲהַ:
 כִּסּ הִנֵּה שִׁבְעַ שָׁנִים בָּאוֹת שִׁבְעַ
 גְּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם: ל וְקָמוּ שִׁבְעַ
 שָׁנֵי רָעָב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁבַּח כְּלֵה־שִׁבְעַ
 בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכֹלֵה הָרָעָב אֶת־
 הָאֶרֶץ: יא וְלֹא־יִוָּדַע הַשִּׁבְעַ בְּאֶרֶץ
 מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא אַחֲרֵי־כֵן בְּיַבְבַּד

אונקלוס

פתקמא די מליצית עם פרעה די
 " עתיד למעבר אחיו לפרעה:
 כס הא שבע שנים אתון סבעא
 (ג"י שבקעא) רבא בקל ארעא
 דמצרים: ל ויקומון שבע שני
 כפנא בתריהן ויתגשי כל סבעא
 (ג"י שבקעא) בארעא דמצרים
 ושיצו כפנא ית (עקמא ד)ארעא:
 יא וקא יתידע שובקעא (ג"י
 שבקעא) בארעא סן גרם כפנא

לקט בהיר

יחד ולא אמר חלומות, ובה אמי שפיר הקישור שמקשר
 ומסמך רש"י לכן החילוק שבין הגיד ובין הראה
 (נח"י): (לב) הקושיא הוא שגם בטובות היה לו לומר
 הראה שזהו לשון השייך על המלם, ומתן שנעבור שהוא
 פתוך שיהא וואמר הגיד מש"כ בשני הרעב (ג"א): (לג)
 ממה נפשך אם הוא דבר הרגיל להיות שימי הרעה משכחים
 ימי הטובה למה לאומרו, ואם אין פתוך בן מנין ידע שכן יהיה, וכן נפקסו הפתוך, לזה מתיך שכל זה לא אמר מעצמו אלא
 לפתור החלום הוא בא, והחילוק שבין ונשמת ובין ולא יודע, שהשכחה יכול להיות הגם שישים דברים שעל ידם הוא ניכר
 וזכר אלא שלא משמים לב להתבונן בו ולהכיר, אבל לא יודע פירושו שלא נשאר שום רושם שיוכל לדעת ולזכור על ידו, וכן
 הוא החלום שהנביאה משכת אותם שאינם עוד בעולם, אבל אפשר שכשתדקק בחומר הפרות הרעות מראה שהם עבים
 ממה שהיו מקודם, וא"כ אין לראות אותם אבל רשומם ניכר, לזה אמר ולא נודע וגו' (ג"א):

רש"י

הטובות נאמר הגיד"י לפרעה לפי שכיח סמוך,
 ובשבע שני רעב נאמר הראה את פרעה לפי שכיח
 הדבר מופלג ורחוק ונפל בו לשון מראה: (ל) ובשבח
 כל השבע, הוא פתרון כבליעה"י: (לא) ולא יודע
 השבע, הוא פתרון ולא נודע כי בואו אל קרבנה:
 אור החיים

אור החיים

שני השבע אשר היה בארץ מצרים הרי זה מגיד כי
 לא היה שבע אלא בארץ מצרים שאם לא כן לא היה
 צריך לומר אשר היה בארץ מצרים, והודעת דבר זה
 ליוסף היחה ממה שראה כי הפרות היו כל כך
 דקות ורעות מזה דן שאם היה השבע בעולם לא
 היו צמזמים כל כך בשבע שני הרעב כי יביאו לחם
 משאר הארצות אלא ודאי שהרעב הוא בכל העולם
 ובה אין מפלט להם, והשבע אין לו ממה להוכיח
 כי יהיה בכל הארצות"י:
 אור בהיר

(לא) כ"ל שטעמו נפל בפסוקים ו"ל דכתיב (י"ד) והיה רעב בכל הארצות, ובב"ר וכן בילקוט איתא בכל הארצות בשלש ארצות ע"כ, פי'
 אותם שהם פנינות מצרים, וכן יהיה פירוש דברי רבינו שאמר "בכל העולם", המדובר מאותם ארצות שיכולים ליטא וליתן עם מצרים,
 שאם היה להם תבואה היו משפיעים למצרים, ועכשיו שהיה רעב היו יכולים לשטר ממצרים, מש"כ הרחוקים. (לב) ובאר מלך

אונקלוס

ההוא דידי בתר בן ארי תקוף
 הוא לרא: לב ועל דאמתנית
 הלמא לפרעה תרתין ומנין ארי
 תקוף פתקמא סן גרם " ואוחי "ו
 למעברדה: לג וכעון יחוי פרעה
 נבר סוכלתן וחכים ומניה על
 ארעא דמצרים: לד ועבר פרעה
 ומני סהימנין על ארעא ויודו ית

רש"י

(לג) נבון. מומק"י (חובת): (לד) וחמש. כתרנמו
 (לז) נבון. מומק"י (חובת): (לד) וחמש. כתרנמו
 הדבר (דברים י"ז ד') כי שם מרגמו אונקלוס כן וכלן
 מרגמו מקין (רא"ם):

בראשית מא מקץ תקלד

הוא מאד: לב ועל השנות החלום אל
 פרעה פעמים ביינכון הדבר מעם
 האלהים וממחר האלהים לעשתו:
 ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם
 וישיתהו על ארץ מצרים: לד יעשה
 פרעה ויפקד פקדים על הארץ וחמש

לקט בהיר

(לז) נבון. מומק"י (חובת): (לד) וחמש. כתרנמו
 (לז) נבון. מומק"י (חובת): (לד) וחמש. כתרנמו
 הדבר (דברים י"ז ד') כי שם מרגמו אונקלוס כן וכלן
 מרגמו מקין (רא"ם):

אור החיים

איש נבון וחכם. לדעת אופן אולרות התבואה לבל
 תרקב חב מהתבואה"י. ואומרו וחכם
 שידע כלליות הכחמות, לדעת תקמת. בהשפורת
 וההגדרה והמספר, ובקדים נבון"י כי הוא דבר
 המעטכ יותר כדי שתקיים התבואה"י:
 לד. יעשה פרעה"י. כוונת הדברים הם כי
 השכיל יוסף שעטס החלום הוא ללד
 כי ה' מציא שבע שני שבע בשופע יותר על שאר
 השנים כדי שחיה התבואה לשבע שני רעב חולת
 הודעת החלום כשתבוא תבואת שנה ראשונה
 מרווחת או כשתבוא שנה שניה יתחילו זורעי
 תבואה כי יאמרו הרי עשתה תבואה שנה ראשונה
 לשלש שנים, וגם ללד הריבוי חול התבואה ויחשלו
 מערות בחרישה חריפה ומכשוריה, וגם הזרעים
 בשנה שניה כשיצדק יוסיפו עוד להחשלו מלרוע
 עוד, ומה גם צעבור שלש או ארבע שנים הן לא
 יעשה עבודה צדקה ולרוע ולחרוש, אשר על כן

אור בהיר

מצרים חלם מסתם יהיה בארץ מצרים. (לג) ולא אמר על חורם החלום, או על כפל החלום. (לד) ופי' פניה נבון, מכון
 ומחוקן. כלומר, אמת. זה לא כפי רש"י ז"ל, והכוונה שאם היה חלום ב' ג"כ בפרות, היינו אומרים שכמו שהחלום ב' הוא דמיון חב, כמו
 כן חלום א', אבל השינוי מראה שהוא נבון, והוא מהאלקים. (לד) והיכן נרמו דבר זה בחלום. (לו) ולא פסח
 עמידות. (לז) שלזה צריך חוש מעצמו להבין דבר. (לח) הגם שהוא מדריגה גדולה, והיה צריך לומר להסך, חכם
 ונבון. (לז) אבל אם לא יהיה חכם ויבין הרבה אולרות ממה שצריך וכוונתה אין זה דבר המעטכ. (מ) הרי כבר אמר ירא פרעה
 א"ש וגו'.

R. Simon

(1)

בראשית מא מקץ תקלו

הַדְּבָר בְּעֵינַי פְּרַעָה וּבְעֵינַי בְּלִעְבְּדוֹ: וַיֹּאמֶר פְּרַעָה אֶל־עַבְדָּיו הַנֹּמְצֵא כֹּה־אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ: וַיֹּאמֶר פְּרַעָה אֶל־יוֹסֵף אַחֲדֵי הַדּוֹרְעֵי אֱלֹהִים אֹתָךְ אֶת־כְּלֹזָאת אֵיזְנְבוֹן וְחַכְמָה בְּמוֹךְ: אֵתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשְׁקוּ כָּל־עַמֵּי רֶגַל הַבְּסָא

אונקלוס

פרעה ובעיני קל עבדוהו: ויאמר פרעה לעבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו: ויאמר פרעה ליוסף אחדי הדורעי אלהים אותך את כלזואת איזנבון וחכמה במוך: אתה תהיה על ביתי ועל פיך ישקו כל עמי רגל הבסא

לקם בהיר רש"י

הארץ: (לח) הנמצא כזה. (כתרגומו) הכשכה כדק"ל, אם נלך ונבקשו הנמצא כמוכו (ג"א), הנמצא לשון תמיכה, וכן כל ה"א המשמשת בראש חיבה ונקודה כחטף פת"ח: (לט) אין נבון וחכם כבוד. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוד: (מ) ישק. יתחם יתפרנס (אונקל), כל לרכי עמי יהיו נעשים על ידך, כמו (פ"ג) זבן משק ביתי, וכמו (ח"ב ג"א) שקו בר גרנישרין בלע"ז: רק הבסא. שיכיו קורין לי מלך"ם: בסא. לשון של המלוכה*, שיטת חסות * עם חסותה.

לקם בהיר רש"י

הארץ: (לח) הנמצא כזה. (כתרגומו) הכשכה כדק"ל, אם נלך ונבקשו הנמצא כמוכו (ג"א), הנמצא לשון תמיכה, וכן כל ה"א המשמשת בראש חיבה ונקודה כחטף פת"ח: (לט) אין נבון וחכם כבוד. לבקש איש נבון וחכם שאמרת לא נמצא כמוד: (מ) ישק. יתחם יתפרנס (אונקל), כל לרכי עמי יהיו נעשים על ידך, כמו (פ"ג) זבן משק ביתי, וכמו (ח"ב ג"א) שקו בר גרנישרין בלע"ז: רק הבסא. שיכיו קורין לי מלך"ם: בסא. לשון של המלוכה*, שיטת חסות * עם חסותה.

אור החיים

כלל כל הארץ: זה שיש בו רוח וגוי לא ממנו ולא מקצתו: ל"ח. הנמצא כזה וגוי. טעם שלא אמר הנמצא איש אשר וגוי כו"ם, כי זה איש נשמע כי נמצא איש אשר בו רוח אלהים אלא שאינו בדומה"ם ולא כן נחכוון לומר אלא שלא נמצא מין

אור החיים

כלל כל הארץ: זה שיש בו רוח וגוי לא ממנו ולא מקצתו: ל"ח. הנמצא כזה וגוי. טעם שלא אמר הנמצא איש אשר וגוי כו"ם, כי זה איש נשמע כי נמצא איש אשר בו רוח אלהים אלא שאינו בדומה"ם ולא כן נחכוון לומר אלא שלא נמצא מין

אור בהיר

בג) שאין לומר חיבה כזה, מקודם שאנו יודעים על מה אומרו. בוד) שפי חיבת כזה הוא כמוהו איש נמצא, אבל מקצתו יש נמצא, וא"כ אם יאמר הכתוב רוח אלוקים קודם חיבת כזה, יהיה פירושו שממש רוח אלוקים כזה איש נמצא, אבל מקצת רוח אלוקים יש נמצא, מה שאין כן כמו שאמר הנמצא כזה, פירוש ממש כיוסף איש נמצא, אבל מקצת כיוסף יש נמצא, וא"כ מפרש הכתוב בלחיה דבר אחרתי כיוסף איש נמצא, זה רוח אלוקים, אבל חכם ובגון כיוסף יש נמצא, משא"כ כפסוק הסמוך שאמר אין עבון וחכם כמוד, פירושו שיש עבון וחכם הרבה אלא שאינם כמוד. בוד) מה זה ראייה מאמר שהדרישו ה' כל זאת שאין עבון וגוי.

אור בהיר

בג) שאין לומר חיבה כזה, מקודם שאנו יודעים על מה אומרו. בוד) שפי חיבת כזה הוא כמוהו איש נמצא, אבל מקצתו יש נמצא, וא"כ אם יאמר הכתוב רוח אלוקים קודם חיבת כזה, יהיה פירושו שממש רוח אלוקים כזה איש נמצא, אבל מקצת רוח אלוקים יש נמצא, מה שאין כן כמו שאמר הנמצא כזה, פירוש ממש כיוסף איש נמצא, אבל מקצת כיוסף יש נמצא, וא"כ מפרש הכתוב בלחיה דבר אחרתי כיוסף איש נמצא, זה רוח אלוקים, אבל חכם ובגון כיוסף יש נמצא, משא"כ כפסוק הסמוך שאמר אין עבון וחכם כמוד, פירושו שיש עבון וחכם הרבה אלא שאינם כמוד. בוד) מה זה ראייה מאמר שהדרישו ה' כל זאת שאין עבון וגוי.

אונקלוס

את־ארץ מצרים בשבע שני השבע: ויקבצו את־כל־אכל השנים הפסות הבאת האלה ויצברו־ךְ תחת יד־פרעה אכל בערים ושמו: והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא־תפרת הארץ ברעב: וייטב

תקלה בראשית מא מקץ

את־ארץ מצרים בשבע שני השבע: ויקבצו את־כל־אכל השנים הפסות הבאת האלה ויצברו־ךְ תחת יד־פרעה אכל בערים ושמו: והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא־תפרת הארץ ברעב: וייטב

לקם בהיר רש"י

לקם בהיר רש"י

והח"י, וכן (שמות י"ג ט"ז) ותמושים ל"ם: (לח) את כל אכל. שם דבר הוא, לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפת"ח קטן, ואוכל שהוא פועל, כגון (ויקרא י"ב) כי כל אוכל חלב טעמו למטה ככ"ף ונקוד קמ"ץ קטן: תחת יד פרעה. בראשית"ל ובאלוהותיו: (לו) ודיה האכל. הכבוד"ל כשאר פקדון"ל: כגון לקיים שיטת חסות * ויחזון.

לח) ותרגומו ומחזון, ושם פירש"י מווינים בכלי זיין, לא שזרז פירושו כלי זיין, אלא הכל לפי הענין, שם הזירח הוא כלי זיין, וכאן הזירח לתפ פקידים לח ולשמור שלא חלולו ולא ישליכו את התבואה וכדומה, ולא רצה רבינו לפרשו מלשון חומש שיטול חמישית ולא מעשר, שלא ראינו נכתוב שעשו כן, אדרבה יוסף מפרש דבריו ופקד וכו' ויקבצו וכו' ויצברו וכו' (רא"ם): (לו) וכן דרך הכתוב להמליך ולייסח ולייבד לקרא לרשותו ידו במקום שאין לטעות כגון ויקח את כל ארצו מידו (בא"י): (לז) לא על האוכל ממש אלא הוצר להוציא מלמטה שני השבע (רא"ם): (לח) אין פירושו זה חלוק מפי רמב"ן ו"ל שאמר פקדון ממש, אלא שרש"י מיקן הלשון שאמר הכתוב לפקדון בלמ"ד, ולא אמר והיה האוכל פקדון שפי הלמ"ד הוא שיעשו עם התבואה כמו שעשו עם פקדון ויהיה א"כ התבואה לפקדון כלומר דבר שלא היה עד עתה פקדון אלא היה סמורה כגון למכור לארץ אחרת עתה יעשה לפקדון (ג"א). והוסף רש"י לומר הגנו לארץ כדי לפרש הלמ"ד של לארץ, שפירושו, שלא די שהפקדון הוא נכסי יושבי הארץ אלא גם נפקד וגנו לזרץ יושבי הארץ (בא"י):

אור החיים

הודיע אלהים כי מה שהוא נותן ביותר בשנים אלו הוא לחמך שבע שני הרעב, ולזה אמר לפרעה יעשה פרעה ויפקד וגוי פירוש שיטתל הוא צמעשה זכ"ם) וגם יעשה לאחרים כדי שלא יתעלל אדם בדבר זה בהכנת שבע שני השבע לזרוע בכל היכולת, וחמש פירוש חרם לבנותי התרשל מעטם ראות הדבר מרובנה ביותר. או יאמר וחמש שיקח הוא מכולן חמישית לפרעה, כגם שהמשפט הוא מעשר (ש"א ח' י"ז) יקח בשנים אלו חמישית בשכר כודעת הדבר ממנו, וגם שיעשה עמכם חסד שכל

אור החיים

הודיע אלהים כי מה שהוא נותן ביותר בשנים אלו הוא לחמך שבע שני הרעב, ולזה אמר לפרעה יעשה פרעה ויפקד וגוי פירוש שיטתל הוא צמעשה זכ"ם) וגם יעשה לאחרים כדי שלא יתעלל אדם בדבר זה בהכנת שבע שני השבע לזרוע בכל היכולת, וחמש פירוש חרם לבנותי התרשל מעטם ראות הדבר מרובנה ביותר. או יאמר וחמש שיקח הוא מכולן חמישית לפרעה, כגם שהמשפט הוא מעשר (ש"א ח' י"ז) יקח בשנים אלו חמישית בשכר כודעת הדבר ממנו, וגם שיעשה עמכם חסד שכל

אור בהיר

בג) ממינת אשר עד סוף פסוק מיימר.

אור בהיר

בג) ממינת אשר עד סוף פסוק מיימר.

שנראה לכאורה לרבר פשוט, אבל י"ל דהיה רחוק ממחשבותם שיראוהו לפרעה שובע ורעבון שיהיה בעולם, דמאי נפקא מינה לפרעה בזה, בוודאי על שלחן מלכים אינו ניכר אם הוא שנת רעבון, דכלום חסר מבית המלך, ואם כן לא הוה ליה להראות כזאת לפרעה, אבל באמת זה אינו, דהמלך לא על עצמו בלבד צריך לפקח כי אם לטובת כל המסתופפים תחת ממשלתו, והוא בעצמו צריך להשתתף בצערן של עבדיו, ואם כן שפיר היה ראוי החלום הזה לגלות לפרעה, והנה החרטומים חשבו זאת לפחיתות הכבוד למלך שהוא ישתתף בצער עבדיו, דלכן נקראו רהב (תהלים מ' ה') שהם מלאים גאווה וגאון.

והיינו דאמרו בקש לך חכמה ואין, חכמה הוא כח מה, על כן לא יכלו לפתור, ודעת לנבון נקל על דרך (נדרים מ"א.) דעה קנית מה חסרת, לכן ידע יוסף לפתור חלום בפשיטות, דידע שאדרכא זה כבודו של מלך שמפקח על צרכי המסתופפים תחת ממשלתו.

והראיה שהבורא כל עולמים יתברך שמו נמי משגיח על הבריות וזן ומפרנס ומכלכל בחסד וברחמים מקרני ראמים עד ביעי כנינים ואם כן כל שכן למלך בשר ודם שראוי לפקח על צרכי עבדיו. והיינו דהקדים יוסף לפרעה שלא יוקשה בעיניו איך הראו לו חלום שמורה על השובע ורעבון דמה ענין זה למלך, על כן הקדים את אשר האלקים עושה הראה את פרעה דהיא היא אותה בחינה מה שהאלקים עושה^ט, דגם הוא מגביהי לשבת ומכל מקום משפילי לראות בשמים ובארץ (עי' תהלים קי"ג ה"ו) אף אתה אל תתמה על הענין, ואתי שפיר בס"ד:

ו**חמש** את ארץ מצרים וגו'. וחמ"ש ראשי תיבות חודש מילה שבת שלשה מצות שקיימו ישראל במצרים, מילה כדכתיב (יהושע ה' ה') כי מולים היו העם היוצאים ממצרים, שבת כדרשו רז"ל (שמור' א' כ"ח) ישמח משה במתנת חלקו, דמשה

נט. בספר זכרון עמרם צבי עה"ת (לדודי הגה"צ מוה"ר עמרם צבי גרינוואלד זצ"ל דומ"צ וישעוע בן הגה"צ מוה"ר יקותיאל יהודה זצ"ל אב"ד יארע), כתב וז"ל: ולזה היה עומד על היאר כמו שכתב רש"י (בראשית מ"א א') כי הנילוס היה עולה ביאורים העשויים בידי אדם ומשקה לכל הארץ, נמצא דהיאר היה משפיע לכל הארץ שיהיה צומח, וזה הראה לו הקב"ה שהוא יהיה עומד על היאור דהיינו שהוא יהיה משפיע לכל הארץ וכו', ע"כ.

רבינו ביקש מפרעה שיניח להם מהעבודה בשבת קודש, חודש כדכתיב (שמות י"ב ב') ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים וגו' החדוש הזה לכם ראש חדשים, ואף על גב דגם פסח קיימו במצרים, מכל מקום הא מבואר בתרגום יונתן (שמות י"ט ד') דענני כבוד הביאום באותו לילה להר המוריה מקום המקדש ונתקיים בהם (שם) ואשא אתכם על כנפי נשרים:

ו**יאמר** פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת וגו'. פירש בנחל קדומים דמלת כל לא נאמר אלא על ג', כמו שכתוב מהראנ"ח, ויוסף נבון, וחכם, ורוח בו, וזהו שאמר את כל זאת, שלשה מעלות, עיין שם. ולי נראה בס"ד על פי מה דכתיב (פסוק ל"ג) ועתה ירא פרעה איש חכם ונבון, והקשו הקדמונים האם ליועץ המלך נתנו, ותירץ בנחל קדומים בשם מהר"ש פרימו, דכתיב (פסוק ד"ה) ויקץ פרעה וישן ויחלום שנית, כוונת הכתוב דבתוך חלומו חלם שנתעורר מחלום וישן ויחלום שנית, והכל היה בתוך החלום, ולזה כתיב אחר כך (פסוק ז') ויקץ פרעה

ס. ע"פ ישעי' י"ט י"ג, נואלו שרי צען. שרי צען נעשו אוילים וכו' מצו"ד. וע"פ ירמ' ח' ט', וחכמת מה להם, ר"ל מה היא החכמה שבידם וכו'. מצו"ד.

והנה חלום, דהיינו עתה הקיץ באמת והנה חלום, מה שאין כן מה שהקיץ בתחלה לא היה אלא בתוך החלום, ויוסף בפתורו עדיין לא פתר ענין זה כלל לכן עתה בא לפתור פרט זה ואמר, ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם, כלומר מה שחלמת שנתעוררת, הפתרון להקיץ נדרמים, שתתעורר ותקיץ משנתך לראות איש נבון וחכם וכו' ודפח"ח וש"י.

ו**בזה** אתי שפיר הא דקאמר ליה אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת דייקא דקאי אג' דברים דהיינו ג' ענינים שפתר לו, ממילא מוכח דאין נבון וחכם כמוך, דבשלמא אם הוא אותו איש חכם שפיר שייך ביה לשון הקצה, דעד עתה היה מרמה שבתוך אנשיו ויועציו המה חכמים מחוכמים ועתה רואה כי נואלו שרי צען, וחכמת מה להם^ט, על ידי שיוסף הוא החכם ונבון יקיץ מתורמתו ויראה כי הוא החכם ונבון, ואתי שפיר דאמר ליה אחרי הודיע אלקים אותך את כל זאת דייקא אין נבון וחכם כמוך.

והיינו דהוצרך יוסף לומר לו את אשר אלקים עושה הראה את פרעה, משום דבאמת אמרו (ברכות נ"ה).

ט. ע"פ ישעי' י"ט י"ג, נואלו שרי צען. שרי צען נעשו אוילים וכו' מצו"ד. וע"פ ירמ' ח' ט', וחכמת מה להם, ר"ל מה היא החכמה שבידם וכו'. מצו"ד.

ד'ה"ל ר' משה ארי' (וואלף 3 5)

ר' ארי' ארי' מנחם

ד'ה"ל ר' משה יוסף ארי' ארי' ארי'

ר' ארי' ארי' ארי'

4

ענין פרסומי ניסא (שבת כג. ב.) כי הנס למעלה מהטבע^פ, ועל ידי המעשה במצות נר חנוכה^פ, ושאר התעסקות הלל והודאה^פ, ממשיכין הארת הנס בעולם הזה, ומתפשט כח הנס. כי מצות התלויין במעשה הנס, הן המה כח התפשטות הנס. וזה שמברכין שעשה נסים בעת הדלקה, אף כי היו צריכין לברך על הימים אף שאין לו להדליק, ובגמרא (סם) משמע שאין מברכין רק המדליק או הרואה נר חנוכה^פ. ולפי דברינו מבואר, כי אין תפיסה בגוף הנס, רק על ידי המצות יש לאדם קצת התדבקות בנס, ויכול לברך כנ"ל^פ.

ד איתא (מגילת אנטיוכוס) כי היונים (ליל ד' ר"ח טבת) בקשו לבטל ג' מצות, חודש שבת ומילה. וקשה מה ענין חודש שביקשו לבטל יותר מכל המצות, וגם גוף הביטול דוחק לפרש על קרבן מוסף. רק נראה הפירוש על קידוש החודש, שזה חרה להם אשר יהיה תלוי קדושת הזמנים בישראל, כמו שאיתא (פסחים ק"ח. ב) ישראל דקדשינהו לזמנים.

וזה שאיתא בגמרא (ירושלמי חגיגה פ"ב ה"ב) שאמרו כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל. וקשה ממה נפשך, קרי ליה אלקי ישראל, ואיך

אין לכם חלק. רק שאמונה זו רצו לבטל מבני ישראל, שלא יאמינו בזה אשר הקדושה משפעת כפי מעשיהם, ואשר יש לכם חלק דייקא, שמעשיהם מעוררין בשמים, זהו רצו לבטל.

והקב"ה הוסיף לנו עוד על ידיהם חנוכה, שהוא גם כן כדמיון החודש, ואדרבא חודש הוא זמן התחדשות, רק סידור הקביעות תלוי בישראל, ועתה נוסף לנו התחדשות אף בעת החושך, שהוא בסוף החודש. ובאמת חודש וחנוכה הכל אחד, רק ראש חודש הוא ראש ההתחדשות, וחנוכה סוף ההתחדשות^פ.

בגמרא (שבת ככ. ב) וכי לאורה צריך, עדות הוא לכאי עולם שהשכינה שורה בישראל, מה עדות, זו נר מערבי כו'. קשה מה באי עולם, אם האומות, מאין יודעין נס נר מערבי, מסתמא אין מאמינין כלל. הגם שיש לומר, שכפי ביורר העדות ואמונה בישראל שהשכינה שורה ביניהם, ממילא נופל פחד גם לאומות, ונקרא שפיר עדות לכל באי עולם. מכל מקום לשון באי עולם קשה.

ונראה הפירוש, שכל השפעות שבא משמים בא בראשונה לבני ישראל^פ, כי

מצא מין את מינו, ולאשר השכינה שורה בישראל, ממילא כל הבא מעולם העליון לעולם-הזה מכירין מקום הקדושה, וזהו העדות מהמנורה. ונקרא נר מערבי, שעל ידי קדושת נרות אלו יש לבני ישראל התדבקות ותערוכות בעולמות העליונים, והמלאכים וכל באי עולם רואין השראת הקדושה בישראל כנ"ל.

וזה נתעורר גם בנרות חנוכה, שהוא רמז למנורה^פ והנס, גם כן עדות כנ"ל, לכן כן נזכה שישפיע לנו הקב"ה שפע ברכה וקדושה מעולם העליון, אמן: L

ב"ה

תרל"ז

בליל א' שמקשין מה נס היה בו^פ. אבל נראה, כי על ידי שקיימו כלילה הראשונה מצות הדלקת המנורה בלב שלם, בזה זכו לנס, שכן נזכר בסדר על הנסים לזכות מה שהדליקו נרות בחצרות קדשך, פירוש, שעיקר שמחתם בניצוח המלחמה היה כדי לקיים מצות המקום ב"ה, וכאשר ראה הקב"ה חביבות המצות להם, עשה להם נס:

כשעמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם תורתך כו' (על הנסים). באמת היו בני ישראל שנים רבות תחת ידם בצרות רבות וגזירות קשות כידוע^פ. רק כשגבר ידם כל כך, עד שעמדו להשכיחם תורתך ממש, כי לא היה באמת בכח בני ישראל לסבול עוד, לכן היה להם מפלה. וזה לאות כי לעולם לא יוכלו האומות לכלות מצב בני ישראל, ולכן כשגבר ידם כל כך, היה להם מפלה, וכן כתיב (דברים לא. כא) כי לא תשכח מפי זרעו.

ויש לומר עוד, כי על זה עצמם נותנין שבח להקדוש ב"ה, כי כל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו (תהלים מ. ו), וכשרואה הקב"ה שזכות בני ישראל נחלש, השי"ת מושיע בסיבות שונות, ונתן השי"ת כח לאומה הרשעה להתגבר כל כך עד שיעמדו להשכיחם כל התורה, וממילא בזה יתעורר אף וחימה על אומה הרשעה להיות להם מפלה.

ובודאי יש לבני ישראל להאמין כי כל הכוחות של האומות, ואשר מצליחים בגזירותיהם, הכל בהשגחה עליונה לטובת בני ישראל, כמו שכתוב (תהלים קמ"ה. יג) מלכותך מלכות כל עולמים, וכל

ושבעא לכל עלמא, ואלמלא ישראל לא יהיב קוב"ה מזונא לעלמא... בזמנא ההווי ישראל בארעא קדישא הוה נחית לון מזונא מאתר עלאה, ואינון יהבי חולק תמצית לעמין עובדי כוכבים, ועמין כלהו לא אתזנו אלא מתמצית. וע"ע זוה"ק שלח קס"א, ב: קרש הקרשים רתמן שכינה שריא... הוא לבא דכל ארעא ועלמא, ומהכא אתזנו כל אינון אתרי דישובא דאינון שייפי דגופא, ולבא דא אתון ממוחא דרישא. [קצ"ז] ע"י לעיל תרל"ה ליל ו ד"ה הר"ן, ושם הערה קס"ב. [קצ"ח] ע"י ב"י אר"ח ס"י תר"ע ד"ה והטעם. [קצ"ט] ראה מגילת תענית: יוסיפון פרק יח-ט; סדר הדורות אלף הרביעי ג' אלפים תר"י. [ר] ע"י לקמן תר"מ ד"ה כשעמדה. וע"ע פורים ריש תרל"א, פסח תרל"ה ד"ה ארמי.

←

גרל"ג 3 אריג"ר שכתב
ש"ס

ק"ח

חזון

חנוכה

למועד

מן הטבע שהוא התכלית ואין למעלה ממנו ולכן ביקשו לבטלה.

ב.

שביתה בשבת

ובאופן אחר נראה לבאר, דגם מעצם מצות השביתה בשבת מוכח כיוון הפוך מתרבותם של חיונים. דחנה על הפסוק "עוד כל ימי הארץ זרע וקציר, וקור וחום, וקיץ וחורף, ויום ולילה לא ישבותו" (בראשית ח, כ"ב), פרש"י: "לא יפסקו כל אלה מלהתנהג כסדרן". ואמרינן בסנהדרין נח: "אמר ר"ל עובד כוכבים ששבת חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבותו, ואמר מר: אזהרה שלהם זו היא מתתן".

נתבאר לנו דלאחר חמבול נטבע בטבע העולם מחלך של עבודה בלי שביתה, וקאי לא רק על עבודת השמים והארץ, אלא גם על בני האדם. ולכן גוי ששבת חייב מיתה (עי' במה שביאר בזה המהר"ל). וא"כ ישראל השובתים בשבת מחמת ציווי הקב"ה, מוכיחים בעליל, דאין העולם מונהג ע"י כוחות הטבע כתרבות אריסטו, אלא לפי רצונו יתברך, דהיינו שה' שציוה על העולם לאחר חמבול להתמיד ללא הרף במחלך טבעי, כביכול, וציוה גם האנשים להתמיד בעבודתם ציוה על עם ישראל לנהוג בחפך הגמור ולשבות ביום השבת ובזה הם מורים שהטבע אינו עליון, אלא רק הקב"ה מצוי בעולם ובמאמר פיו הוא מקיים את הטבע או מבטלו.

חזון

חנוכה

למועד

ק"ט

5

ג.

גזרת ביטול קידוש החודש

← **אמרו חיונים** "הבה נתחכמה לו לבטל מהם ראש חודש" (מגילת אנטיוכוס ומדרש חנוכה, שם).

כבר נתבאר לעיל במאמר ג' דאחת הסיבות אשר בעטין ביקשו חיונים לעקור את תורת חכמי ישראל היא משום דבעמלם בתורה שולטים חכמי התורה על כוחות הטבע ולכן ניסו חיונים לעקור את התורה שבע"פ. באופן דומה נראה לבאר גם את גזרת ביטול קידוש החודש, בתוספת על הידוע בענין תחילה נביא את דברי הרשב"א במשמרת הבית (הובא בש"ך קפ"ט ס"ק י"ג) שכתב: "דודאי שיפורא גרים, [פ' שופר בית דין הוא תקובע], והכל לימות החודש מלא וחסר, לחדשים ושנים מועברות לפי תקוני ב"ד, שכל מה שבית דין של מטה עושים, בית דין של מעלה מסכים עמהם, דכתיב "אשר תקראו אותם במועדם" אשר תקראו אתם, "אף חודשי הגוף כף", כמו שדרשו חז"ל ב"לא-ל גומר עלי", קטנה בת ג' שנים ויום אחד שנבעלה אין בתוליה חוזרים, נמנו בית דין ועברו את שנתה בתוליה חוזרים, הוי לאל גומר עלי", [ועיין בירושלמי כתובות פ"א ח"ב].

מבואר בדבריו דקידוש החודש מוכיח שגדול כוחם של חז"ל עד שהטבע נשלט על ידם, לפי דברינו הענין מתאים מאד, דמשום אותה סיבה שרצו בעטיה לבטל את חמנורה, רצו לבטל גם את ראש חודש, דשניהם מורים שגדול כוחם של חז"ל עד שהטבע משועבד לחם מהם,

"והנה הכתוב אומר (תהלים לו, ז) אדם ובהמה תושיע ה', ואיתא במדרש אע"פ שאדם אנחנו נמשכנו אחריו כבהמה, ובמס' חולין (דף ה, ב) איתא, אלו בני אדם שהם ערומין בדעת ומשימין עצמם כבהמה. והענין, דהאדם העושה רצון חבירו ועושה כל מה שחבירו מצוהו, מ"מ עיקר העשיה הוא אדעתיה דנפשיה דהרי עיקר מה ששומע לדברי חבירו ועושה כציוויו הוא משום דמכיר בשכלו שהוא צריך לעשות רצון חבירו אם מצד יראה, אם מצד אהבה, או משום קבלת איזו טובה, או סיבה אחרת. ועכ"פ הוא עושה מה ששכלו מחייב אותו שהוא צריך לעשות מעשה זה ונמצא עושה רצון עצמו ג"כ בזה שעושה רצון חבירו. ומשי"ה איתא במס' קידושין (דף כב, ב) דבהמה גסה נקנית במשיכה דקורא לה וחיה באה. אבל עבד גדול אינו נקנה בזה דקוראו והוא בא אם לא שהאדון תקפו אצלו, ומפרש הטעם דאדם אדעתיה דנפשיה קעביד אבל בהמה אדעתיה דמרה קעבדה, דאדם אע"פ שהאדון קוראו ושומע לו העבד ובא, מ"מ לא נקרא חליכתו, משיכתו של האדון משום דחליכתו הוא משום שידע העבד בעצמו שצריך לעשותו כמו שרבו מצוהו ונקרא אדעתיה דנפשיה אבל בהמה חליכתה רק מצד האדון בלא שום צירוף דעת עצמה".

"וזהו שאמרו אע"פ שאדם אנחנו נמשכין אחריו כבהמה, פירוש אע"ג שמכירים אנחנו מה חובתנו ומה יפה וטוב לנו לעשות רצונו יתברך, אעפ"כ נמשכנו אחריו כבהמה, בלא שום צירוף דעת עצמינו רק בשביל ציוויו, ואדעתא דידך קעבידנא, [ופירוש זה המדרש ראיתי זה כמה בספר זרע ברך, רק חוספתי בו ביאור הדברים והסברן בסברא]. וזהו שאמר לו: "התהלך לפני והיה תמים, דבתמימות תהיה החליכה בדרכי התורה והמצוה לפני", עכ"ד.

מוכח בעליל דהעולם לא מתנהל עפ"י הטבע אלא מונהג עפ"י ה' יתברך והוא רצון יראיו יעשה, הוי "לא אל גומר עלי".

ד.

גזרת ביטול מצוות מילה

אמרו הבה נתחכמה לו לבטל מהם מילה (מדרש חנוכה שם).

על הפסוק: "התהלך לפני והיה תמים" (בראשית י"ז, א') שנאמר על ברית מילה, ביאר הבית הלוי שם וזה לשונו: "ענין התמימות הוא שיעשה רצון הבורא ולא יחקור למה ציווהו כן. ואע"פ שהאדם רשאי לחקור אחרי טעמי המצות, זה בכלל לימוד תורה שמצוה ללומדה ולידע אותה. וגם הלימוד הזה יעשה אותו מפני שמצוה כן הוא ללמוד. אבל בעיקר העשיה שלו וכן בחלימוד, יעשה רק מפני שכן הוא רצון הבורא יתברך ולא מפני שהוא רוצה לחקור אמאי ציווהו כן".

"ובמדרש תהלים (קיט, א) על הפסוק: אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', תמימים וחסידיים היו דור המדבר כו' בתמימות קבלו ישראל את התורה. אמר להם: כל חלב שור וכשב לא תאכלו, לא אמרו לו למה, אלא קבלו עליהם. אמר להם: כי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פרו, ולא אמרו למה אלא קבלו עליהם ואע"פ שקיבלו עליהם לא אמרו לו למה נעשה אותם, לכך נאמר אשרי תמימי דרך עכ"ד. הרי דגדר תמים הוא שיקבל על עצמו לעשות גם מבלי שידע הטעם".

תקפה בראשית מג מקץ

משנה הוא: ואת אחיכם קחו וקומו שובו אלהאיש: ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש ושלה לכם את אחיכם אחר ואת בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי: ויקחו האנשים את המנחה הזאת ומשנה פספ לקחו בידם ואת בנימין ויקמו וירדו מצרים

לקם בהיר

המושג, אבל זה לא יתכן בשום אופן שא"כ אין מתאים אליו מה שאמר הכתוב חשיבו צדקם אולי משנה הוא ודל: יד) שאי אפשר שהם שגגו ולא שלמו עבור החנוכה, שא"כ הישך נא כפי שקיהם, וכפרט כולם, אלא אפשר שהממונה שגג ולא נתן הכסף בכיסו אלא בשקיהם, ואז מועיל החזרה, גם חייבים להחזיר אבידה לבעלה, אבל אם אינו שוגג אלא נכונה חשיבו, א"כ ממ"ל אם השיבו להאספס אין צריך להחזיר, ואם כדי להעליל עליהם אינו מועיל החזרה (רא"ם): יח) לייק זאת מולאי המקשר, שעשה כל ההכנות להללחה, שלא מנחה, וכסף המושב, ואת בנימין, וגם התפלל (ג"א). אבל אין לומר שהוא הבעטה, שא"כ למה אמר כאשר שכלתי (ב"ב): יט) קן דרך מ"ל ורש"י למנוח טעם בשינוי לקרות להקציה בשם זה העגור מלשון די (רא"ם), חיה פשוטה, לפי שרומחו אינם נכרסם כאן, וגם מכה פיכת "לכס", ומציא גם המדרש לפי שקרוב לפשוטו, של כרות שארעוהו תלה בעלמו, ושם שרפת בנימין נוסף על כל כרומיו - והנה מקור דרוש זה הוא מהנחה, ושם הסדר קודם לרת דינה ואח"כ לרת רחל, וכן היה באמת, ובמ"ל תירץ שררת רחל אלימא ליה ליעקב לזה קדמה רבינו, וכדור הזה זכינו ללילוס דפוס האי של רש"י רל"ה, ושם הנוסח עז"ה: לרת לבן "אחר" לרת רחל "אחר" לרת דינה, ולפ"י הוא על סדר נכון כפתור ופרת, ומסתברא שנשמטו בעטות מדפוסים שלפנינו ב"פ פיכת אחר: ב) פי בשלמא אם יאמר יעקב וקל"ה לי נובל לומר שיטלם אומרו מארץ מצרים אל ארץ כנען כלומר יאמר לו לך אל אביך, אבל מאחר שאמר ושיטלם "לכס" הרי אדם תהיו שם ולא שייך לשלות, אלא ודאי כתרנומו שיפטור אומרו, כלומר יתיר אסוריו ויאמר לו פטור אמה: בא) פי בהכרח שפי' אסימס זה שמעון, א"כ אחר למה לי, ודאי שהוא יוסף (רא"ם): בב) פי הגם שבעת מנעו מלכת עמהם אמר ותשכ שברי האסון בדרך, אבל אמר ששלמו פשיטא שלא נתיאש מן הרחמים (רא"ם): בג) פי הוסיף האונקלוס פיכת ודברו, ולא סמך לומר נסיבו בידיהון וית בנימין כמו שהוא בפסוק לפי שאין וכו', ומל"ו לאונקלוס שתרנגם פיכת לקיחה שגלשון הקודש ב"ח שפויש שונים, ויקח ה' אלקים את האדם - ודבר, ויקח אברהם ונחור להם נשים - ונסיב, ויקח את לטו ואת רבועו - ושנו, קם נא את ברבתי - קבל, ואת אשר בשדה לקחו - בו, קת מטך ונטה - טול, ויקח משה את עצמות יוסף - ואסיק, ויקח יתרו עולה - וקריב, ויקחו לי תרומה - ויפרשו, ויקח קרח - ואחפלה, ויקח את כל הערים - וכש, הכל לפי הענין (סד"ז):

אונקלוס

מאים שלו הוא: יג) וית אחיכו וקומו וקומו תובו לות נברא: ואל שדי יתן לכוון רחמין לקדם נברא ויפטור לכוון ית אחיכו אחרנא וית בנימין ואנא כמא דאתכלית תכלית: ונסיבו נברא ית תקרבתא הקרא ועל חד תרין כספא נסיבו בידיהון ודברו ית בנימין וקמו ונחתו

רש"י

הוא. שמה הממונה על הבית שכתו שוגג: (יד) ואל שדי. מעתה אינכם חסרים כלום אלא תפלה"י) הרני מתפלל עליכם (ב"ב): ואל שדי. שדי* בנתינת רחמיו"י, וכדי היכולת צדו ליתן יתן לכם רחמים זהו פשוטו, ומדרשו (מ"ה) מי שאמר לעולם די יאמר די ללרוחי, שלא שקעתי מנעורי לרת לבן, לרת טשו*, לרת רחל, לרת דינה, לרת יוסף, לרת שמעון, לרת בנימין: ושלה לכם. ויפטור לכוון כתרנומו, ויפטורנו מאסוריו, לשון (שמות כ"ה כ"ה) לחפשי ישלחנו, ואינו נופל בתרנוס* לשון וקל"ה שהרי לשם הם כולכים אלנו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקודש חרקה* בו לרבות יוסף (ב"ב): ואני. עד שזכרם אביה שכול מספק: באשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (עו) ואת לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוכ* בלשן ארמי.

שייט טעמיה... אל שדי... נחת לבן אחר צדו נחור רחל אחר צדו יתו... ונחתו

אונקלוס

למצרים וקמו קדם יוסף: יד) ויתו יוסף עמהון ית בנימין ואמר לדי מסנא על ביתה אעיל ית נברא: לביתא ונכוס נכסתא ואחיקון ארי עמי יכלון נברא בשירותא: ויעבר נברא כמא די אמר יוסף ואעיל נברא ית נברא לבית יוסף: וירחילו נברא ארי אתעלו לבית יוסף ואמר על עסק כספא דאתותב בשועננא בקרמיתא אנחנא מתעלין לאתרברקא עלנא ולאסתקפא עלנא ויקמני יתנא לעברין

רש"י

דבר הניקה צד* מתרגמין ונסיב, ודבר הניקה בהכנה דברים מתרגמין ודבר: (עו) ושבח שבח והבן. כמו ולעבות עבה ולהכ"י, ואין ועבות לשון לווי, שהיה לו לומר* וקצ"ה: בצדריים. זה מתורגם בשירותא שהוא לשון סעודה ראשונה: בלשן ארמי, ובלש"י דח"ר, ויש הרבה בגמרא (תענית י"א) שאל לכלבא שירותא, כלע אכולא שירותא (בבב"א ל"ג), אבל כל תרגום של להרים דברים כ"ה כ"ט עיכרה: (יח) וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודין:י, ותרנומו וחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללך בבית יוסף: כי אם בפונדקאות שבעיר: ויאמרו. * שאין זה אלא לאספס אל משמר: אנחנו מובאים. אל תוך הבית הזה: לדתגולל. להיות מתגלגלת עלינו: עלינת

שייט טעמיה... מיד סתורם... וייראו שאין

בראשית מג מקץ תקפו

ויעמדו לפני יוסף: שש מ ויירא יוסף אתם את בנימין ויאמר לאשר על ביתו הבא את האנשים הביתה ושבת שבת והבן כי אתי יאכלו האנשים בצעהרים: ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף: וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על דבר הכסף השב באמתחתינו בתחלה אנתנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו

לקם בהיר

בד) פי פטר טעם הלמ"ד, וכן הוא בכמה מקומות, כגון ויוסף עוד בלך שלט שחם שהוא כמו לשלם, או לא יאנה ה' סלות לו שהוא כמו לשלם, ומה שאמר הכתוב מקודם "ויאמר" מושך אחר עמו, וכאילו אמר ויאמר וכו' הנא וכו' ויאמר לפנות טעם ויאמר להבן (רא"ם): כה) על משקל קרב פמע פלמ קלמ, או היל"ל קטות בלי נקודה תחת המ"ת על משקל וצר קקוד קמור (מ"ד), אבל על מינת והבן אין לנו שום הכרה, אלא דבר הלמד מענינו הוא כמו וטעם שאלנו: כו) כונת רבינו כאן ליישב האונקלוס שתרנגם בשירותא שפירושו בעטודה, ואמר שהאונקלוס נהג כמנהגו לפרש הענין ולא התיבה שפירושו פיכת להרים היא מלי היום שאז היום צוהר ציורם שהתמה עומדת בראש כל אדם, ובלשון ארמי נקרא עיכרה טוהר מלשון זוהר, אבל ענינו הוא שיאכלו את הסעודה הידועה הראשונה שהיא בלתיים, כי בנזקק טועמים דבר מה ובמזות היום אוללים הסעודה, ואז הוא ג"כ סעודת מ"מ, וכן לשון הלפ"י שמביא רש"י וז"ל דינו"ר או דינו"ר הוא סעודת הלהרים כידוע, ולא כמו שכתב הש"ס שדעת האונקלוס ורש"י שאכלו הסעודה דוקא בשמירת הסבי עיניך מעדו, כי לא יתכן שרצונו ז"ל יתלקו על המורה הק' שאמר בלהרים ואין זה שמירת בשום אופן (מ"ל): כז) מלשון ידא, כי אין ירא בלא יו"ד השורש וי"ד השני לשימוש, משא"כ אם הוא לשון ראייה, או נא ביו"ד אחד לשימוש אבל שורשו ראה ואין זו יו"ד: כח) ר"ל מאחר שפי' ויראו סתמו ורעדו וכנ"ל א"כ פיכת "כ"י שאחריו משמש בלשון דהא שהוא נתינת טעם למה פתדו כי הובאו ואין דרך וכו' לכן ויאמרו פי' משבו שהבאה זו הוא למת אומם במשמר לכן ויראו ופתדו (רא"ם): כט) צריך להוסיף זאת, לפי שהבאה לא שייך אלא לתוך דבר מה, אבל אין זה מסרון שכבר אמר הובאו בית יוסף, ועל זה קאי מה שאמר כאן מובאים (רא"ם): ל) שאם היה אומר לגולל וליפול עלינו היה פירושו שהם אנשי יוסף יפלו עלינו בעלילה ובחוקה ויגוללו עלינו

הַרְיֹדֵד שְׁאֵל אָבִיךָ וַיַּגִּדְךָ וַיִּקְנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ: בְּתַנְחַל עֲלֵינוּ גוֹיִם בְּהַפְרִידוּ בְּנֵי

אֶתְחַבֵּל בְּשָׁנֵי דֶר וְדֶר שְׁאֵל אָבִיךָ וַיַּגִּדְךָ וַיִּקְנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ: בְּתַנְחַל עֲלֵינוּ עַמִּי

לקט בהיר

רש"י

(א) לפי שדרך הראשון דמוק קאת שאמר כלל זכור ימות עולם ואח"כ אמר פרטים ביש שנות. דור ודור" ואין בכלל אלא מה שזכרנו, ובפסוק הסמוך פתח לפרט דברים אלו עוד הפעם, והגם שנאמר נכון מאוד לפי פשוטו שכן דרך המשורר להכפיל דבריו במלות שונות, אבל פשוט הוא שמורמיו הן מלאה מפרד"ם וכל היכא דאפשר למדרש ודאי דדרשינן: (ב) מה שהיטיב לבס כנר, זה יהיה פי' זכור ימות עולם, ודרך זה לבדו ודאי שלא די שחוק ממה שנראה כדרוש ולא פשט קשה לומר על ימות המשיח ועל עולם הבא דור בלשון יחיד שהלא נזמית הם (מ"ל): (ג) לפי דבר אחר שבמאמר הקודם אפשר לומר שעל זה כיון שהנביאים יגידו לך ימות המשיח ועולם הבא (מ"ל): (ד) זקן זה קנה חכמה, והם למדו וידעו בקבלה את ימות עולם: (ה) אבל על העמידות לא שיך אמירה כי נבחרה חלי' והוא עומד ומתרה בהם: (ו) אולי שרצונו לפרש חכמה בהנחל מלשון נחל שוטף, או אפשר שמגוש הכתוב ולא גמר דבריו המובנים, שמאמר שאמר אח"כ בהפרידו בני אדם נשמע שמה שאמר קודם לזה לא היה באופן זה שהפרידם, זה דומק ורמוק (בר"א), ואפשר עוד לומר שפירושו זכור ימות עולם

אור החיים

אמר בינו שנות דור ודור שיתצונן צמה שפעל ה' בשנים של ב' דורות שהם דור היוצא ממלכים ודור רביעי הנכנס לארץ ובהם יכיר מעשיו יתצדק לעם ישראל שבהם קק, וכנגד אומרו עשך שהוא חיקון עליון שפירשונו בו שנתן שכינתו בחוכמו ויבא אוחנו אמר שאל אביך ויגדך אביך הם הנביאים, וכן פירשוהו רבותיו ז"ל (ספרי), וכנגד ויכונקן שפירשוהו על הכנות עולם הבא אמר זקניך ויאמרו לך פירוש הם חכמי ישראל המכירים בהכנת הדבר והמושג לעולם הבא" הם יאמרו לך: ח. בהנחל עליון גוים" פירוש כשהנחיל ה' ב"ה את הגוים לשרי מעלה" זה יגיד אשר הם פחותים אללו אשר לא רצה שיחכמו על שמו ונחנס לשרי מעלה, בהפרידו בני אדם פירוש שלא מסר ה' כל האומות ביד שר אחד אלא

אור בהיר

ישר לא היה מונע עמו, שהיה מכיר שזה יהיה לו למחזור, אבל חוק ממה שהוא נבל גם אינו פוסק, ולפי סברתו אין זו יזכר. (ג) שהם רואים עולמם בחייהם. (ד) ולא אמר מה היה לו, וכן בהפרידו בני אדם. (ה) זה פי' חכמת עליון, וחיבת בהנחל הוא

בַּפְרָשׁוּתָהּ בְּנֵי אִנְשָׁא קִיִּים תְּחוּמֵי עַמִּיָּא לְמַגְנֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: וְאִרֵי חֲקִיקָא דִּי עַמָּה יַעֲקֹב עֲרַב

אָדָם יַצֵּב נִבְלַת עַפְמִים לְמַסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: אִם כִּי חֲלַק יִהְיֶה עַמּוֹ יַעֲקֹב →

רש"י

לקט בהיר

בידו* להעבירם מן העולם" ולא עשה כן אלא יצב גבולות עמים קיימים ולא אבדס: למספר בני ישראל. בשביל (מספר) בני ישראל שעתידים ללאת מבני שס, ולמספר שבטים (נפשי) של בני ישראל שירדו למלכים הליב גבולות עמים שבטים לשון (ס): (ט) כי חלק די עמו. למה כל זאת, לפי שהיה חלקו כבוש בנייהם" ועתיד ללאת (מחס), ומי הוא חלקו, עמו, ומי הוא עמו, יעקב חבל נחלתו, והוא השלישי באבות המשולש בשלש זכויות, זכות אבי אבות חכמה אביו חכמתו הרי ג', כחבל הזה שהוא עשוי בג' גדילים" (ס), והוא וצניו" היו לו לנחלה, ולא ישמעאל בן אברהם ולא עשו בנו* של יצחק:

שכשהנחיל לדור אנוש ודור המבול נחלתם מה הנחלים הלא האיצים ושעפס (סד"ז): (מא) ויש גורסין היה גדון", ויכון הוא, ופירושו או בהפרידו את דור הפלגה לבלבל לשונם להפרידם ולהפילם היה ראוי להעבירם שאינו מוזמר לשום מרד ושעפ וכומו שעשה בדור המבול ודור אנוש ולא משום וזמרות עשה לקיימן אלא בשביל מספר בני ישראל, ואין להקשות היה לו להעבירם מן העולם ולהשאיר אחד מהם להזיח ממנו חלקו בני" וכמו שעשה בנח, שהוא סוד בענין גלגול הגשמות ותפירות קדושה עם הקליפה עמוק עמוק מי יכלנו, ועיין לקמן: (מב) זו כמו דבר אחר, שלפי האמור חכמת גבולות וחיבת מספר הם רק למלכה ואין טורח בהם לפשע הכתוב, והיה די לומר יצ עמים לבני ישראל כלומר לנודד בני ישראל, לזה הביא גם מדרשו (הגם

שאין לו שייכות לענין הפרשה) שזה לעומת זה עשה הקב"ה מספר האומות לעומת מספר בני" (מ"ל): (מג) ועיין באור החיים הק' שכפז שגם לפי דרך השני של למספר בני ישראל ישנו לנתינת טעם זה של כי חלק ה' עמו, והוא ע"פ סוד מדברי זוה"ק ומרן האר"י ז"ל, ובספר משכיל לדוד הלביש אותו דעת רבנו באומרו כבוש בנייהם, ועיין לקמן באות מ"ה, ולפי פשוטו פי' כבוש עמו, והיא רבקה אמנו ורחל וכו' שעתיד היה כלל ישראל ללאת מהן: (מד) כלומר ג' חוסיין שורין יחד נעשה חבל, וכאלו אמר יעקב כחבל נחלתו, חו מדרשו, אבל פשוטו ידוע הוא שגם חבל פירושו חלק ונחלה גדול וגורל, כמו (לעיל ג' ד') חבל ארנוב, או (סו"ה ק"ה י"א) את ארץ כנען חבל נחלתם: (מה) פי' השבטים נפש, ורצונו בזה ליישב

אור החיים

בני ישראל עשה מהם ע' כנגד ע' ענפי הקדושה, והכוונה בזה"י כדי שיהיה כל בחינה ובחינה של כל ענף מענפי הקדושה מושלח על שכנגדה בחלק הרע, וזה הוא סוד (משלי ה') רגליה יורדות מות, שרגלים של הקדושה דורכים על ראשי הקליפה"י, וממלאים ענפי יעקב שולטים ומולכים על האומות, ואמר כי חלק ה' עמו" פירוש טעם לזה, להיות שהאומה אשר נחר לו ה' שיהיה הוא המושל עליה הם ישראל לזה נחכוון ה' והמליך וישיא את בני ישראל על כל האומות ובוז באשר הוא מולך על

ישראל הנה הוא מולך על כל העולם כולו"י, ואומרו חלק ה' עמו" יכוין אל ישראל אחר שקבלו התורה שאז יקראו בשם עס ה', ואומרו יעקב חבל (פירוש) פי' החבלי" שהוא ראש הנחלה, והוא מה שהעירוהו אליו ברמז אומרים ז"ל שופריה דיעקב וכו'. עוד יכוון לומר להיות שיש ב' בחינות בשמות, יש שבאה מעולם עליון ולזה יאמר חלק ה' פירוש חלק מה' ב"ה כביכול"י, ויש נפשות שבאות ממקום → הנקרא נחלת שדי ולזה יקרא יעקב חבל נחלתו, ודקדק לומר חבל לרמז ענין גדול אשר גילו יודעי

אור בהיר

פועל יוצא כלומר הנחיל את הגוים לעליונים ולא לקחם לעמנו. (ס) מה זו טובה שמספר הגוים כמספר בני ישראל. (סא) שנקראת מות. (סב) על מה מן טעם. (סג) כי מה שקנה עבד קנה רבו. (סד) עמו נכתיבו ולא אמר חלק ה' ישראל. (סה) ר"ל נחלתו הם הע' נפש, וראשו ופי' של הנחלה הוא יעקב אביו עליו השלום, שהוא המקור והשורש, וממנו התחיל להשתלשל החבל. (סו) שחילוק יש בין חלק ה' שהוא ממש חלק ממנו כביכול, בין נחלתו ואינו חלקו, הגם שהוא ממוזר בחבל, וכמו

אלפנו פתגמי אוריתא נטרנו יצרנהו כאישון עינו: יא כנשר יעיר
קבבת עניהון: יא כנשרא רשיי

שינונהו, ואם שהיה כפיה סוף כל סוף טובה גדולה היא: מט) שהוא לשון אפילה, כמו (משלי ו' ט') באישון לילה ואפילה, שהמאור פי' הראיה יולא הימנו, וכינוי הוא"ו של חיות עינו שיך על העם שהמדובר ממנו, ירטהו (הקב"ה נגר ושמר את העם) כאישון עינו (של העם) כן חרגמו אונקלוס, כלומר כשנראה את האדם ברא ועשה שמירות ימרות סביב אישון העין כן שמר ונזר את עם ישראל במדבר, כן כהן הרלב"ג: ג) בני יוסף אמרו ליהושע שכל ההר לא יספיק ולא די להם לישב בה כי עם רב הם: גא) כבר פירש זאת רבינו לעיל, ואפשר שרצו לומר שגם האונקלוס מתקיים בזה לפירושינו שהוא מן הספרי, או אפשר שמה שאמר לעיל וקצתם נדגלים פירושו שהעמיד את מתניהם נדגלים סביב כדי שיהיה להם שמירה מכל גז, ופי'

שם בתורה ובינה (סג): יצרנהו. מנחש שרף ועקרוב ומן האומות (סס): כאישון עינו. הוא השחור שבעין (סז) שהמאור יולא הימנו, ואונקלוס תרגם ימלאכו (סיפס לרכיבו) וספיקו כל לרכו במדבר, כמו (במד' ר"א כ"ג) ומלא להם, לא ימלא לנו"י ההר (יהושע ר"ז ע"ג): יסבבנהו. אשרינו סחור סחור לשכינתיה (חוקק) אבל מועד באמנטי"ו וד' דגלים לדי' רוחות (ספרי: יא) כנשר יעיר קנו. נהגם כרחמים

אור החיים

שהוליאם ממקום הרע הבהו שלא נטמעו שם, עוד שבאוחו מקום עלמו"י כשהיה מביא ה' המכות על מלרים היה שומר אותם, על דרך אומרו (שמות ט' ו') וממקנב ישראל וגו', רק בארץ גושן וגו' (שם כ"ו), ולכל בני ישראל היה אור וגו' (שם י' כ"ג), ולא יתן המשחית וגו' (שם י"ב כ"ג), והוא אומרו יסבבנהו"י, ואומרו יבוננהו פירוש על ידי שנתן להם תורה שהוא מקור הבינה שבזה ילרכבו כאישון עינו על דרך אומרו (משלי ב') תבונה חלרככ"י, ואומרו כאישון עינו כמאמר הנביא (זכרי' ב') כל הנגע בכם נגע בצבצת עינו, והכוונה צוכ"י) דרך שאין העין סובלת נגיעת אלצב האדם זה והטעם ללך כי גוף האלצב עטור והעין זכה ואין כרוחני סובל הגשמי, והוא סוד מאמר הרשב"י (זוהר ח"ב רי"א): שאמר ווי לה לנשמחא דסבלא אשא נוכרה פירוש שהאש שבו נכנסת לכענישה היא אש נכריה צערך אש הנשמה, ולזה תמלא (שם) שנפש הנדיק תצול באש הנקרא נהר

דינורי"י פירוש צעוד שלא נחרק האש ולא נגשם שבה לא יטערו והבן סודם של דברים, והוא אומרו כאן כאישון עינו כי הם רוחניים וכל חוץ מהם גשמי ולזה ירעו וישחיתו בכם אפילו נגיעת העטורי"י כמו שיריע נגיעת יד באישון עין, וזה היה אחר שהכחילם החורה, ולזה קדם לומר יבוננהו ואחר כך אמר ילרכבו כאישון עינו"י, והוא טעם מלוא לא תעשה"י והבן. עוד ירצה אומרו יבוננהו ילרכבו על דרך אומרו ז"ל במסכת שבת (ברכות כ"ד: ג') לרכיבם שמירה ואחד מהם הוא תלמיד חכם, והטעם לפי שהמוזיקים מתקללים ממעלת בן תורה ומתגרים בו, לזה אמר יבוננהו פירוש יתן לו החורה שנקראת תבונה לזה חל עליו לשומרו כאומרו ילרכבו וגו':

יא. כנשר יעיר קנו.

רז"ל (ספרי) דרשו מה שדרשו בו, וחזן מדבריהם יחבאר על דרך אומרו ז"ל (ויק"ר פי"ז) כי כשיראה עוברי רצונו אין צעל הדיון טוגע בצפשות תחילה

אור בהיר

ובי' אלא גם אותנו וכו'. (קב) פירוש חן ממה שהוליאם משם, גם ערס שם שמרם. (קג) ובה כל ב' דברים, היליאה והשמירה שם. (קד) פי' טובה שכן שהיא התורה מנור אותך. (קה) פי' למה למשל הזה. (קו) והוא אש רוחני. (קז) פירוש אפי' בלא מכה, אלא נגיעה. (קח) שאם לא כן היה הנלידה קודם מיך כשילאו, ולמה תלפס הכתוב, וגם כפל שכבר אמר יסובבנהו וכו' פנינה זהו נלידה, אלא ודאי מה שפצנס היה קודם קבלת התורה, וזה היה שלא להכות בהם, אבל אמר קבלת התורה גם ירעוהו שלא ליגע בהם, וכן נדדך ה', הגם ששמרם מקודם, אבל אמר שנעשו בני תורה לרכיבם שמירה על שמירה. (קט) שמי

חבל נחלתו: ימצאהו בארץ מדבר וכתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו

רשיי
(ו) ימצאהו בארץ מדבר. אוחס"י מלא לו נאמנים בארץ המדבר (סס), שקבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו (בני) ישמעאל ועשו*, שנאמר (ג' ג') חרה משעיר למו הופיע מהר פארן: ובתהו ילל ישמן. ארץ ליה ושמה"י מקום יללת חנינים* וצנות יענה (סס), אף שם נמשכו אחר האמונה ולא אמרו למשה היאך נלא למדברות מקום ליה* ושמתן, כענין שנאמר (ירמ' ב' ג') לכתך אחרי במדבר: יסבבנהו. שם סבבם והקיפם צעניס, וסבבם נדגלים"י ללרבע רוחות (סס), וסבבן בתחתית ההר שפסכו* עליהם כגיגית: יבוננהו.

שינוי נשמעת * ובני עשירי * יתנים * ידור * יסבבנהו - כחזו.
קבלת החורה לאומרו כי חלק ה' עמו, ואח"כ אמר שילאו באמונה למקום תורה וסכנה ופסן לו שנשציל זה סבבם צעניס וירנהו כאישון עינו: מז) ליה פירושו של תורה, ושמה פירושו של ישמון, ומינת ילל פירושו יללת וקולות של נחשים ומיות הזורקים פחד על שומעיהן, ונתן הכתוב אוחו באמצע, גם חסר לומר ילל חיות, כי כן דרך המשורר להמליך ללע ולערכ דברים המזוניס, וכן פירושו רלב"ג ז"ל: מח) אמר ב' מיני סיבובים, שהוא כביכול סבבם מנתן צעניס והם כמון, גם סבב אוחם נדגלים סביבו והוא באמצע (ועיין לקמן בלוח נ"א), כי שניהם נכנסים פני' חיות יסובבנהו, ואמר עוד וסבב עליהם את ההר, לפי שסביבת העניס נכלל באומרו ירנהו כאישון עינו, גם הוא הקדמה לאומרו יבוננהו דבר כדי

לקט בהיר
הכחוב והשייכות גם לפי דרך הכ' במאמר הקודם (רא"ם), ועיין עוד בלוח מ"ג: מז) בלשון רבים הם בניו של יעקב האמורים, והכחוב אומר ימצאהו בלשון יחיד שיך על עמו הנזכר בלשון יחיד, ואמר מלא לו "נאמנים" כמו (נחמ' ט' ח') ומלאה את לבבו נאמן לפניך, שהלא לא במדבר מלא אוחם אלא במלרים, גם הוא נתינת טעם למה באמה לא לקח בני עשו וישמעאל לעמו ותלחמו, לפי שאלו מלא נאמנים לא כן בני ישמעאל ועשו (רא"ם), ובהו יש לתת טעם למה שניה הכחוב את הקדר לומר קודם שקבלו את החורה ואח"כ שילאו לתוהו ילל ישמון, משום שלא שאל הקב"ה מעשו ומישמעאל שילאו למדבר, ואין להוכיח מליאה ישראל למדבר שדוקא הם נאמנים, אלא מקבלת החורה, לזה פסן קבלת החורה לאומרו כי חלק ה' עמו, ואח"כ אמר שילאו באמונה למקום תורה וסכנה ופסן לו שנשציל זה סבבם צעניס וירנהו כאישון עינו: מז) ליה פירושו של תורה, ושמה פירושו של ישמון, ומינת ילל פירושו יללת וקולות של נחשים ומיות הזורקים פחד על שומעיהן, ונתן הכתוב אוחו באמצע, גם חסר לומר ילל חיות, כי כן דרך המשורר להמליך ללע ולערכ דברים המזוניס, וכן פירושו רלב"ג ז"ל: מח) אמר ב' מיני סיבובים, שהוא כביכול סבבם מנתן צעניס והם כמון, גם סבב אוחם נדגלים סביבו והוא באמצע (ועיין לקמן בלוח נ"א), כי שניהם נכנסים פני' חיות יסובבנהו, ואמר עוד וסבב עליהם את ההר, לפי שסביבת העניס נכלל באומרו ירנהו כאישון עינו, גם הוא הקדמה לאומרו יבוננהו דבר כדי

אור החיים
חן כי כל נפש החיונית שצאדם יש לה חוץ אחד דבוק עם שורשה והוא יולא מהנחיריים ודבוק בשורשו למעלה ומשם יונקת הנפש לחיות, ועל נפש הרשע אמר הכתוב (במדבר ט"ו) הכרת תכרת וגו' פירוש שאוחו בשורש הדבוק מהנפש למקום שממנו חולצה יכריחנו ה' ושוב אין לה יניקה וזו היא מיחה רח"ל, ובנדיקים נאמר (דברים ד') ואחס הדבקים בזה אלכיהם חיים וגו', והוא אומרו חבל נחלתו והבן:]

י. ימצאהו בארץ מדבר וכתהו ילל ישמן יסבבנהו יבוננהו
כי יכוון הכתוב על דרך אומרו ז"ל (פסחים קי"ט). לא ילאו ישראל ממלרים עד שעשאוהו כמלולה שאין בה דגים וכו', ואמרו עוד

אור בהיר
שגמר אומר. (פז) אם הוא ארץ אינו מדבר, ואם הוא מדבר אינו ארץ. (פח) ר"ל היה ריק מקדושה, והיה מלא טומאה. (פס) ואינו פי' תהו ריק. (ק) יסובבנהו, ולא אמר סבבו. (קא) הוא נאמנים, כמאמר בעל ההגדה לא את אבותינו

שגמר אומר. (פז) אם הוא ארץ אינו מדבר, ואם הוא מדבר אינו ארץ. (פח) ר"ל היה ריק מקדושה, והיה מלא טומאה. (פס) ואינו פי' תהו ריק. (ק) יסובבנהו, ולא אמר סבבו. (קא) הוא נאמנים, כמאמר בעל ההגדה לא את אבותינו

מלחמה ה' שמו, ושלח לכם את אחיכם אלו עשרת השבטים, אחר ואת בנימין זה שבט יהודה ובנימין, ואני כאשר שכלתי בחורבן ראשון, שכלתי בחורבן שני, כאשר שכלתי בחורבן ראשון ושני לא אשכול עוד, וצריך ביאור.

ונראה בס"ד ונקדים הא דאיתא בטור ושלחן ערוך הלכות חנוכה סימן תרע"א, כמה נרות מדליקין, ביום ראשון מדליק א' ומסיף והולך עד שביליל שמיני יהיו שמונה, ולשון זה צריך ביאור למאי הלכתא קאמר, עד שביליל שמיני יהיו שמונה, דמשמע דזה עיקר התכלית להדליק בכל יום כדי שכיבא ליל השמיני יהיה שמונה, וחיפוק ליה משום מצוה דיומא. ונראה בס"ד בשבין הא דמרגלא בפומא דרז"ל לקרוא את יום שמיני בשם זאת חנוכה, כאלו הוא עיקר, וצריך טעם לדבר.

ונראה בס"ד בהקדם הא דתקנו בנוסח על הנסים כשעמדה מלכות יון הרשעה להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך והוה ליה למימר להעבירם מחוקיך. אבל ענינו יש לפרש על דרך דכתיב (דברים ל"ב ט') כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, ופירשו הקדמונים ז"ל כמו החבל אף

מת אתה ולא תחיה דיחזיקה (מלכים ב', כ"א), מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא, הכי נמי ונחיה בעולם הזה ולא נמות לעולם הבא, דחס ושלום מחמת עניות ורעבון יש לחוש שיעבירם על דעת קונם חס ושלום. ולפי זה מודקדק שפיר דקאמר, גם אנחנו, לא מבעי אנחנו אלא אפילו גם אחת דהוא גדול וחזק באמונה ממנו עם כל זה איכא למיחש ח"ו, ולהנ"ל לא מבעי הגדולים דיש להם הכרה לדאוג וצרות הרחיבו לבבם, אלא אפילו הטף שאין להם הכרה כל כך להיות שרוי בדאגה יש לדאוג מהנ"ל:

ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש → ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין ואני כאשר שכלתי שכלתי. במדרש רבה (בר"י צ"ב ג') ר' יאשיה בן לוי פתר קריא בגליות י" ואל שדי יתן לכם רחמים, כמה דאת אמר (תהלים ק"ו מ"ו) ויתן אותם לרחמים, לפני האיש, זה הקב"ה שנאמר (שמות ט"ז ג') ה' איש

עג. יכולני לפטור. לטעון על כל ישראל לפני הקב"ה דבר שיפטרו כולן מדין לעתיד לבא, לומר שהן שיכורים ואין נתפשין על עוונם. רש"י. עד. מדין חפלה. אם דנין אותן על שלא היו מחפליין בכוונה יכול אני לפוטרו. רש"י. עה. ואיתא שם בעירובין: ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו, אלו הן עובדי כוכבים, ורוח רעה, ודקדוקי עניות, למאי נפקא מינה למיבעי רחמי עלייהו. למאי נפקא מינה לבקש רחמים ויצילהו הקב"ה מהן. רבינו חננאל. עו. שנצנצה רוחיך בפיו לרמו גם על העתיד וכרמסיק. עץ יוסף.

הרמ"ג ל' משג זנינו ואל"ף ז"ל
ז"ל ז"ל ז"ל ז"ל ז"ל
ז"ל ז"ל ז"ל ז"ל ז"ל
ז"ל ז"ל ז"ל ז"ל ז"ל
ז"ל ז"ל ז"ל ז"ל ז"ל

נרות לזכר הגס נתנו כח הקדושה במצוה זו שיתעורר על ידי זה הרצון בנפש הישראלי לעבוד עבורת הקודש בלבב שלם באמת ובתמים, ועל כן תקנו בברכות המצוה להרליק נר חנוכה שהוא ראשי תיבות כמו הראשי תיבות של נפשינו חכתה לה' (תהלים ל"ג כ'), וממילא נתעורר כנגדו רצון העליון יתברך שמו להאיר באור פני מלך חיים בנפשות המקיימים מצוה זו ומחכים להאיר מחשכים, על כן נוצר חסד לאלפים (שמות ל"ד ה') הראשי תיבות נמי כמו הראשי תיבות של להרליק נר חנוכה.

והנה מבואר בסרור האר"י הק' דיכון בברכת הרלקה בכל יום למדה אחת מ"ג מדות הרחמים, ומדה השמינית היא נוצר חסד, ועל ירי זה נתעורר כל י"ג מדות עיין שם בדברי קדשו, ויובן על דרך נוצר אותיות רצון, דהיינו כהג"ל דעל ידי הרצון יש בכח לעורר י"ג מדות הרחמים, והנה אמרו רז"ל (ר"ה י"ז): ברית כרותה ל"ג מדות וכו', ויעבר ה' על פניו (שמות ל"ד ו') מלמד שנחטף הקב"ה כשליח ציבור ואמר לו למשה כל זמן שישראל עושין לפני כסדר הזה אני מעביר להם וכו', ומבואר בקדמונים שמפרשים כל זמן שעושין לפני דייקא, היינו שמקיימים הרבך במדותיו

של הקב"ה (עי' שבת קל"ג), על כן מן הראוי בשעת הדלקת הנרות שיקבל על עצמו להיות רבוק במדותיו יתברך שמו, ועל ידי זה יתעורר בכל יום מדה אחת מ"ג מדות יתברך שמו, עד שביום השמיני יעורר מדת נוצר שהיא מדה שמינית וכולל כל המדות כידוע ליודעי חן, והיינו דנקרא יום השמיני זאת חנוכה דהיא מדה השמינית נוצר חסד, חה עיקרו של חנוכה כדפרישית, דאנשי כנסת הגדולה פעלו לתת כח קדושה בנרות לעורר על ידי זה הרצון שכנפש ישראל לעבוד בלבב שלם, כמו שרמזו בראשי תיבות להרליק נר חנוכה ראשי תיבות נוצר חסד לאלפים, ויום השמיני מכוון כנגד מדה זו ממילא זאת חנוכה.

וכל זה מרמזו בלשון הקודש של הטור ושלחן ערוך, כמה נרות מדליקין ביום ראשון מדליקין אחר ומוסיף והולך עד שביום השמיני יהיו שמונה, דעל ידי זה נתעורר מדת נוצר חסד לאלפים שהוא הראשי תיבות מברכת המצוה, ויש לומר דזה מרמזו בהפטורת חנוכה (זכריה ב' ט"ו-ט"ז) וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך ונחל ה' את יהודה חלקו וכו' ובחר עוד בירושלים, י"ל שלחני הוא ראשי תיבות להרליק נר חנוכה שמונה ימים,

דמצוה היא שלוחה מבעל הרחמים יתברך שמו לעורר על ידי זה לכבות ישראל ונפשוחם, והיינו דאמר אחרי כן, ונחל ה' את יהודה חלקו, ולא קאמר וניחל או והנחיל, אבל השתא משמע נמי ונחל ה' כאלו כביכול הוא נוחל, אבל י"ל דקאי על הנ"ל דעל ידי שנפשינו חכתה לה' נתעורר מדת נוצר חסד לאלפים וזה נתעורר על ידי נרות חנוכה, וכל זה מרמזו בראשי תיבות ונח"ל שהוא ראשי תיבות להרליק נר חנוכה וראשי תיבות נפשינו חכתה לה' וגם הראשי תיבות של נוצר חסד לאלפים.

ובזה נבא אל המכוון בס"ד דבאמת מן הראוי היה דעל ידי הרצון יתעורר רצון העליון יתברך שמו, וכיון דבאמת רצוננו לעשות רצונו יתברך שמו אם כן מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם שלשום, חה כמה נכסוף נכספנו לראות עזו וכבודו ועדיין אנו בארעא חשוכא בעונותינו הרבים, אבל הטעם על דרך דכתיב (ישעי' נ"ט ב') כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם, ומיום שחבר בית המקדש נפסקה מחיצה של ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים (ברכות ל"ב).

והנה יעקב אבינו ע"ה ראה שהגלות ממשמש ובא, וידע שכל מעשיו רמוזים לרורות הבאים על כן התעטף בנועם תפילתו שיזכו על ידי רצון לעורר גם רצון העליון יתברך שמו, על כן התפלל ואל שדי יתן לכם רחמים, והראשי תיבות ואל שדי יתן לכם הוא בגימטריא רצון, ואל שדי נמי גימטריא רצון עם הכולל, לרמז דעל ידי הרצון יתעורר מדת נוצר, מיהא זה אי אפשר כל זמן שבעונותינו הרבים מחיצה של ברזל מפסקת אי אפשר שיגיע הרצון לרצון העליון יתברך שמו, על כן התפלל אל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש, זה הקב"ה, רהיינו שלא יהיו עונותיכם מבדילים ביניכם לבין אלקיכם, ואם כן ממילא יגיע הרצון למכון שבתו השמים, ויתעורר הרצון העליון יתברך שמו לקיים בקרוב בימינו מאמר הכתוב ונחל ה' את יהודה חלקו ובחר עור בירושלים, אמן כן יהי רצון:

עוד נ"ל בס"ד לבאר המדרש הנ"ל (בר"ד צ"ב ג'), דלכאורה צריך ביאור דפשיטה דקרא לא משמע אלא

עו. ח"ל המדרש: ר' יאשיה בן לוי פתר קריא בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים כמה דאת אמר (תהלים ק"ז ט"ז) ויתן אותם לרחמים, לפני האיש זה הקב"ה שנאמר (שמות ט"ז ג') ה' איש מלחמה

אֵהִיָּה כְּתוּבָה: פּ הוּי הוּי וְנָסוּ מֵאֶרֶץ
 צָפוֹן נֹאמְ-יְהוָה כִּי פֶּאֶרְפֵּעַ רוּחוֹת
 הַשָּׁמַיִם פִּרְשָׁתִי אֶתְכֶם נֹאמְ-יְהוָה: יֵא הוּי
 צִיּוֹן הַמְּלֵטִי יוֹשֶׁבֶת פֶּתַח-כְּבֹל: ס יִבְּנִי
 כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת אֲחֵר כְּבוֹד
 יֵא אֶכְלוּ לִקְשָׁתָא רְצִיּוֹן וְאָמְרוּ לֵה אֲשַׁמְזְבִּי וְאֵתָא דִּיתְבָּא בְּמִדְיַת כְּבֹל: יֵא אַרְי כְּדָן

רש"י

(י) הווי הווי. לין סר סלל לטן הכחה והזעקת קיסן. וכן פרנס יעמן סללו למכרסל, סכריו, כמו יעס מן שמים (ש"י כ ד), ס"י סללו מן שמים: ונפסו פארץ. סלו גלוס עמי מסוך סל ולסור: (ס) הווי ציון הפלפוי. סף זה לטן הכחה, סלספו עס גלוס ציון, והמלטו מסוך סל: (ס) אחר כבוד. יעס מן שמים (ש"י כ ד), ס"י סללו מן שמים:

מצודת דוד

בעיר פרוז, כי אני אשרה שכנתי בתוכה, ליהיח לה לכבוד, אשר אין ערוך אליה כבוד הקפת החומה מסביב: (י) הווי הווי. יאמר על הגאולה העתידה, וכאלו יקרא עליהם אתם בני י השבטים שגלו לארץ אשר העומדת בצפון, צאו משם במרדצה לשוב אל ארצכם: כי כארבע רוחות השמים. כמו שארבע רוחות השמים המה רחוקים זו מזו, כן פרשתי אתכם לארץ מרחק, ולכן מהרו ולכו לפי רוב המרחק: (יא) הווי ציון הפלפוי. כאלו יקרא ליהודה ויאמר, עתה עתה יהודה שגלית מתחילה לבלל לשבת ביניהם, המלטי ממקום שאתה עתה לבוא לציון: (יב) אחר כבוד.

רד"ק

אזיחה בתוכה. ענין הכבוד החופף עליהם, כמו שכתוב בנבואת ישעיה (ו ה) וברא ה' על [כל] מכות הר ציון וגו': (י) הווי הווי. לשון קריאה, והכפל לחזק. וכן הווי ציון המלטי (פסוק יא): ונפסו פארץ צפון. אמר כנגד הנשארים בכבל שלא עלו בראשונה, שימהרו לצאת ולשוב ירושלם ולבנות הבית כי הגיע זמנו. זהו ונפסו כר"ו נדרם ורכב וסוס (תהלים ע ז) ומורה על מלה חסרה, כלומר צאו ונפסו: כי כארבע רוחות השמים. רצה לומר כי זה שאמרתי שיצאו מהגלות, לא אמרתי אלא אותם שגלו לכבל, כמו שאמר יושבת בת בבל, כי השאר

מדרשי חז"ל

כבודו. אמר וכי יהושע בן לוי: להודיע שבתן של ישראל לכל באי עולם, שבשבלם הקב"ה מרוד שכניתי משמי מרום ומשרה אותה בארץ, לכן כתיב ולכבוד אהיה בתוכה. (ילקו"ש). כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם וגו'. אותו קיסר שהיה שונא ליהודים, אמר לחשוכי המלכות מי שעלה לו נימא ברגלו יקטענה רחיה או יניחנה ויצטער, [פי] להכרית ח"ו את עם ישראל, אמר להם קטיעה כו' שלום: אחד, שלא יוכלים להם לכולם, וכתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם. מאי קאמר, אלימא וברורוהון כד רוחות, האי כארבע רוחות לארבע רוחות מבעי ליה, אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כן אי אפשר לעולם בלי ישראל. (ע"ז י). כי כארבע רוחות השמים וגו'. תאנא: בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, מאי טעמא, משום ולא מעצר וכי, אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות, כך אי אפשר לעולם בלא ישראל. (תענית ג:). (יא) הווי ציון הפלפוי וגו'. אמר רב יהודה: כל הדר

אָמַר יְיָ צְבָאוֹת בְּתֵר
 וְקָרָא דְאָמִיר לֹאֲתִיבָהּ
 עֲלֵיכוֹן שְׁלַחְנִי עַל
 עֲמֻמַּי דְּכוּזָן וְהַבּוֹן
 אֲרִי דְמַנְיָק בְּבוֹן כִּד
 מוֹשִׁים יְדִיה לְמַקְרַב
 בְּגִלְגָּלִי עֵינֵיהִי: יֵא אַרְי
 הָא אָנָּא מִרִים יֵת
 קָחַת גְּבוּרָתִי עֲלֵיהוֹן
 וְהוֹן עָדִי לְפִלְחֵיהוֹן
 וְתַרְעוֹן אַרְי יְיָ צְבָאוֹת
 שְׁלַחְנִי: יֵד בּוֹעֵי וְהָדִי
 קְשָׁתָא רְצִיּוֹן אַרְי הָא
 אָנָּא כְּתַגְלִי וְאֲשַׁרִי
 שְׁכַנְתִּי בְּגוּד אָמַר יְיָ: ס וְיִתְקַסְפוֹן עֲמֻמַּן סְנִיאֵן עַל עֲשִׂיהִי יְיָ בְּעֵדְנָא וְהָיָא וְהוֹן
 קְרַמִּי לְעַם וְאֲשַׁרִי שְׁכַנְתִּי בְּגוּד וְתַרְעוֹן אַרְי יְיָ צְבָאוֹת שְׁלַחְנִי לְאֲתַנְבְּאָה עֲקָדִי:
 ס וְיִתְקַסְפוֹן יְיָ לְכַבִּית הַיְהוּדָה חֲלָקְהוֹן עַל אֲרַעָא וְקַקְשָׁא וְיִתְרַעֵי עוֹד בְּיְרוּשָׁלַם:

רש"י

אמר כטרדס אני שלום, להגדיל לכם כטה. ומדרש סגדה סמר כטה, סמר סלסלס לעשו כטה סכיד סל סל סל: (יג) והווי שלף לעבדיהם. ליקלל סס סעס עבדים לטן: (טו) ונפסו: ונפסו: (טז) ונחל ה' את

מצודת ציון

(יב) השוללים. ענין כיה: בבבת עינו. הוא גלגל העין. וכן כאישון בת עין (פסלס י ס): (יג) פניף. ענין הרמה. כמו הניף הכות עין (סל ס): (טו) ונפסו. ענין התחברות. כמו ונלה הגר (ישעיה ד ס): רצה לומר אחר שאמר לי שיהיה בתוך ירושלים לה לכבוד כמו שאמר למעלה, אחר זה שלחני להנבאות על העמים השוללים אתכם, להודיעם שישלם להם גמול, כי כל הנוגע בכם לרעה הווי הוא כאלו נוגע בבבת עינו של המקום ברוך הוא כביכול. או רצה לומר מדיק לעצמו כי יקבל גמולו, והרי הוא כאלו נוגע בבבת עינו שמויק לעצמו בידיים: (יג) כי חנני פניף. כי בעבור זה אניף ידי עליהם להכות בהם, והם יהיו לשלל לישראל שהיו עבדים להם: וידעתם. בבוא הרבר תדעו אשר ה' שלחני, ומאתי הווי דברי: (יד) כי חנני בא. אבוא אל ירושלים ואשכון בתוכך: (טו) ונפסו. או יתחברו גרים רבים אל ה', והיו לו לעם להאמין בו, ועם כל זה אשכון בתוכך ולא בתוך הגרים הרבים: וידעתם כי שכינתו את שכינתו לבד בתוכך, תדעו אשר ה' שלחני אליך, רצה לומר עיקר ייעוד הטובה נאמר עליך ולא על האומות, עם כי גם הם יאמינו בה, מכל מקום לא ישונו עמך דובר הטובה: (טז) ונחל ה'. המקום ינחל את יהודה כמאז, להיות חלקו לעולם על ארמת הקודש, ולא יגלו עוד ממנה:

רד"ק

שתכליתה ולכבוד אהיה בתוכה, אחר זה שלחני אל הגרים השוללים אתכם, כי אין די לאל יתברך בטובה שישלם לכם תמורת הדעה שהגיע לכם בגלות, עד שיקח נקמה מאויביכם אשר שללו אתכם: כי הנוגע בכם, הנוגע בכם לא ינקה, כאדם שנוגע בבבת עינו והיא אישון העין, שינקר אותו אם יגע בו בחזקה, כן הנוגע בכם להרע יגע בפשטו: (יג) כי חנני, והיו שלף לעבדיהם. רצה לומר האומות יהיו שלל

חֲלְקוּ עַל אֲרֻמַּת הַקֹּדֶשׁ וּבַחַר עוֹד
 בִּירוּשָׁלַם: ז הֵם כָּל־בֶּשֶׂר מִפְּנֵי יְהוָה כִּי
 נֶעֱזַר מִמְּעוֹן קֹדֶשׁ: ס ג אִוִּירְאֵנִי אֲת־
 יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל עֹמֵד לִפְנֵי מִלְאָךְ
 יְהוָה וְהִשְׁטֹן עֹמֵד עַל־יְמִינוֹ לְשִׁטְנוֹ:
 ב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־הַשֹּׁטֵן יַעֲרֹר יְהוָה בְּךָ

רש"י

יהודה. נמלמו ולמקו: (ז) הם כל בשר. כל
 שאר האומות: כי נעזר. לשון הערה והקלה:
 (ח) לשטנו. להשטינו, על שהיו בניו נשואות נשים

מצודת דוד

ובחר עוד ירושלים. להשכיב שם שכינתו כמאז:
 (ז) הם כל בשר. שהקו כל האומות מפחד ה', ולא
 תוסיפו עוד להרחיב פה על ישראל: כי נעזר. כי אז
 יעזר ממעון קדשו השמים, לרדת לעשות נקם באומות,
 כי עז הנה החריש להאומות כאילו היה ישן, אבל
 אז כאילו יעזר משנתו: (א) ויראני. במראה הנבואה:
 על ימינו. על ימין יהושע: לשטנו. לקסרג עליו על

מה שלא מיחה בכניו שנשאו נשים נכריות, כמו שנאמר
 וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו נשים וגו' מבני יושע
 בן יוצבק (ש"א י"ח), כן אמרו רבותינו ז"ל: (ב) ויאמר ה'. רוצה לומר מלאך ה': יגער וגו' ויגער. רוצה לומר יגער
 ויחזור ויגער:

רד"ק

שהוא חלק האל יתברך, או ינחל אותו האל יתברך,
 שיהיה נחלתו על ארמת הקדש, שיצא מהגלות ויהיה
 נחלת האל על ארמת הקדש, הפסוק הזה כמו כי
 חלץ ה' עמו יעקב חבל נחלתו (ויברים לך ט). וזכר
 יהודה לפי שהוא ראש ממלכות ישראל, ראש בבית
 שני יהודה הוא ששב מהגלות: (ז) הם. שתוק כמו
 שפירשנו: כי נעזר ממעון קדשו. הוא השמים, ואמר
 נעזר על דרך משל, כאיש אשר יעזר משנתו, על

מדרשי חז"ל

בבבל כאילו דר כארץ ישראל, שנאמר הוי ציון המלטי
 יושבת כח בבל. (כתובות ק"א).
 (ז) הם כל בשר מפני ה' כי נעזר ממעון קדשו. חמש
 פעמים מקים דוד להקביה בספר ראשון של תהלים
 וכו'. אמר לו הקביה דוד בני אפילו אתה מקימי אלף
 פעמים איני קם, אימתי אני קם, לכשאראה עניים נשרדן

נושאי הפרק

(א"ב) ה' גוער בשטן העומד להשטין על יהושע הכהן הגדול.
 (ג"ה) הסרת הבגדים הצואים מעל יהושע תנאי למחילת העון.
 (ו"א) הבשורה ליהושע על עצמו, על זרובבל, ועל הארץ.

הַשֹּׁטֵן וַיַּעֲרֹר יְהוָה כִּךְ הַבַּחַר בִּירוּשָׁלַם
 הַלֹּא זֶה אֹד מִצֵּל מֵאֵשׁ: ג וַיְהוֹשֻׁעַ הָיָה
 לְבֹשׁ בְּגָדִים צֹאִים וְעֹמֵד לִפְנֵי הַמִּלְאָךְ:
 ד וַיַּעַן וַיֹּאמֶר אֶל־הַעֲמֻדִים לִפְנֵי לֵאמֹר
 הַסִּירוּ הַבְּגָדִים הַצֹּאִים מֵעַלְיֹ וַיֹּאמֶר
 אֲלֵי וְרָאָה הַעֲבָרְתִּי מֵעַלְיֹד עֹנֵךְ וְהַלְבַּשׁ
 קְדֻמוֹתַי לְמִימְרֵי (ו) אֲמָרוּ

ליה ויפיק גשין דלא בשרון לכהונתא מפיתיה ואמר ליה חזי דאעדיתי מנך חוקך
 רש"י

אמה השטן, וסחר ואומר ויגער ה' כן, והגוער כן
 הוא הסחר מירושלים, שלא חנכם לפניו לקסרג על
 הצדיק הזה, הלא ראוי הוא חכה לכן שהולל מאש
 השריטה: הלא זה אוד מוצל מאש. מפורט נאגדמ
 חלק (דף ג) שהושלך עם אחאז בן קוליה ומצרו

מצודת ציון

אוד. הוא העץ שמנוגדים בו האש. כמו כאור מוצל
 משרפה (עמוס ד ט): (ג) צואים. רוצה לומר מלוכלכים,
 ולפי שהצואה הוא לכלוך קורא לבגדים מלוכלכים בגדים
 צואים: (ד) ויען. ענין הרמת קול. כמו וענית ואמרת (נביס
 אד"כ וזכותו רב ואיך תקסרג עליו: (ג) ויהושע וגו' ועומד וגו'. רוצה לומר בשעה שעמד לפני המלאך, היה
 ערין לבוש בגדים מלוכלכים, רוצה לומר ערין היה מלוכש בזה העון, כי עור ישבו הנשים הנכריות תחת
 בניו ולא גרשו אותן, והוא לא מיחה בהם: (ד) ויען ויאמר. המלאך שעמר יהושע לפניו, אמר אל המלאכים
 העומדים לפניו, הסירו מיהושע הבגדים המלוכלכים, רוצה לומר הפרישו את בניו מנשותיהם הנכריות, למען
 יוסר העון מיהושע: ויאמר אליו. המלאך אמר ליהושע: ראה העברתי. כמה שצויתי להפריש בניך
 מהנכריות, העברתי מעליך העון שהיה בך מה שלא מחית בהם: והלבש. צויתי להלביש אותך מחלצות רוצה לומר

רד"ק

ויגער ה'. הוא האל יתברך: הבוחר בירושלים.
 לכהונה ולא תוכל לשטנו: הלא זה אוד מוצל מאש.
 היה לבוש בגדים צואים, וכי רוכו של יהושע היה
 ללבוש בגדים צואים, אלא שהיו בניו נושאים נשים
 שאינם תגונות לכהונה, ולא מיחה בידם. וכן כתוב
 בעזרא (י ח) וימצא מבני הכהנים אשר הושיבו
 נשים נכריות מבני ישראל וישעו בן יהוצבק ואחיו וגו':
 (ד) ויען. המלאך אמר אל המלאכים האחרים
 העומדים לפניו, כי הוא היה גדול מהם, והוא היה
 שולחם. ותרגם יונתן לדמשמשין קדמותי. הסירו. רמו
 שיכדלו מהנשים הנכריות: עונך. פירוש כי הבגדים

מדרשי חז"ל

(ג) ויהושע היה לבוש וגו'. אמר ליה (בבוכדנצאר ליהושע) ידענא דצדיקא את, אלא מאי טעמא אהניא כן פורתא נרא,

ד מִמְכוֹן־שִׁבְתוֹ הַשְּׁנִיחַ אֶל כָּל־יִשְׁבֵי
 הָאָרֶץ: טו הַיִּצֵר יַחַד לָבֶם הַמְכוֹן אֶל־כָּל־
 מַעֲשֵׂיהֶם: טז אִין־הַמֶּלֶךְ נֹשֵׁעַ בְּרַב־חַיִל
 גָּבוּר לֹא־יִנְצַל בְּרַב־כֹּחַ: זי שְׁקֵר הַסּוֹס
 לְתִשׁוּעָה וּבְרַב חֵילוֹ לֹא יִמְלֹט: יח הִנֵּה עֵין
 חַיִּילָה: זי שְׁקֵרָא סוּסָא לְפִירְקָנָא וּבְסִגְעֵי תוּקְפֵיהּ לֹא מִשְׁתַּיִב: יח הָא עֵינָא דְרֵי מִסְתַּפֵּל

נְשֵׂא: זי מְפֹדוֹר בֵּית
 מוֹתְבִיחַ אֹדֵיק לֹת כָּל
 יִתְבִי אֲרַעָא: טו דֵי בְרָא
 יִתְהוֹן מְכוֹן בְּחֵרָא
 לְבָהוֹן וּמִתְבֹּנֵן לְכָל
 עוֹבְרֵיהוֹן: טז לִית מִלְכָּא
 מִתְפָּרַק בְּסִגְעֵי חֵילוֹתֵיהּ
 גָּבֵרָא לֹא מִתְפָּצִי בְּסִגְעֵי
 חַיִּילָה: זי שְׁקֵרָא סוּסָא לְפִירְקָנָא וּבְסִגְעֵי תוּקְפֵיהּ לֹא מִשְׁתַּיִב: יח הָא עֵינָא דְרֵי מִסְתַּפֵּל

רש"י

מצודת דוד

שהוא בשמים, מביט לראות בארץ מעשה בני אדם: (ט) מִסְכוּן. מלשון הכנה: השניח. מלשון השגחה (יד) מִסְכוּן. מהשמים המכון לשבתו. וכפל הדבר במלות שונות: (טז) הַיִּצֵר. ולפי שהוא הוא היוצר לבם יחד זה כזה איש לא נעדר, אף הוא מבין אל כל מעשיהם, לזאת ישיג על הכל: (טז) אִין חֵמֶלְךָ. מביא ראיה שהכל בהשגחה, ואמר הלא ראינו שאין המלך נושע במלחמה עם רוב החיל אשר עמו, ואם היה הכל לפי הטבע היה ראוי הטבע היה ראוי להיות נושע בהם: (יז) שְׁקֵר הַסּוֹס. מרצת הסוס הוא שקר להביא תשועה לבעליו: וברוב חילו. עם רוב כוחו לא ימלט נפשו: (יח) עֵין ה'.

אבן עזרא

בכבוד רוב כח שיש לו, והטעם על מחנותיו: (יז) שְׁקֵרָא. בעבור שאמר השם, התחן לסוס גבורה (איב לט טז) וזוהו על סוס המלך והחיל. לא יִשָּׁע. הפעול חסר, והוא נפשו: (יח) הִנֵּה עֵין ה' על

רד"ק

עבים סתר לו ולא יראה (איב כב יז): (יד) מִסְכוּן. כפל מה שאמר במלות שונות לחזק האמונה: השניח. כמו הכיט: (טז) הַיִּצֵר. כי מי שיצר לבם באמת ידעם, כלומר איך יעלמו ממנו מחשבות לבם והוא יצדם: ומה שאמר יחד. כי ידעם כולם דרך כלל. וכן אמרו רז"ל ודקדוק מלת יחד, ואמרו כולם נסקרים בסקירה אחת, וכיון שידע לבם כל שכן מעשיהם, זהו המבין אל כל מעשיהם. ויש לפרש היוצר כמו האוצר, כמו ואשליכיהו אל בית היוצר (נחיה יג יג) שהוא האוצר, ואחר כי הוא אוצר יחד לבם כלומר באוצרו ובגדו הם כולם: (טז) אִין. יכירו בני אדם כי הוא המשגיח עליהם ומבין אל כל מעשיהם, כי הנה תראה לפעמים

מדרשי חז"ל

זו אשה, הוא ציה ועמדו אלו בנים. תנא, אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה. (שבת קנב). (טז) הַיִּצֵר יַחַד לָבֶם וּגְוִי. בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני פרץ, שנאמר: היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. (רי"ה טז). אמר ר' יוחנן: בריה כלם נסקרין לפניו בסקירה אחת. אמר רב נחמן בר יצחק

יִתְלִין מַנְיָה לְסַבְרֵין
 מְשִׁיבֵתֵיהּ: יח לְמַפְצֵי
 נַפְשֵׁיהוֹן
 לְמַסְתְּהוֹן בְּאִילָנָא:
 מְסַתְּבֵיָא
 לְפִירְקָנָא דְרֵי סַעֲדָנָא
 דְרִיסָנָא הוּא: טז אִרוּם
 מְשִׁיבֵתֵיהּ יַחַד לְפָנָא
 שְׁטוֹל דְּבָשׂוּם קוֹדְשֵׁיהּ

יְהוָה אֶל־יְרֵאֵיו לְמוֹחֲלִים לְחַסְדּוֹ: יח לְהַצִּיל
 מַמּוֹת נַפְשָׁם וּלְחַיּוֹתָם בְּרַעֲב: זכ נַפְשֵׁנוּ →
 חֲפָתָה לִיהוָה עֲזָרְנוּ וּמִגִּנְנוּ הוּא: טז כִּי־בו
 יִשְׂמַח לִבְנוּ כִּי בָשָׂם קוֹדְשׁוֹ בְּטַחְנוּ:
 כב יְהִי־חַסְדְּךָ יְהוָה עֲלֵינוּ כַּאֲשֶׁר יַחְלֵנוּ
 לָךְ: פ לד א לְדוֹד בְּשִׁנּוֹתָו אֶת־טַעְמוֹ לְפָנֵי

רש"י

אמכון שנמו השנים היוצר יחד לבם, ורעו מאלן וישנו את טעמו נענייהם (ט"ז כל יד). ששינה דברו וטעמו ועשה עמנו שטיה וסוריד רינו על זקנו. ועמנו. כענין שנאלמ וימו על דלמות הסער וגו' (ט"ז טע): לפני אבימלך. כך כל מלמי פלשתיים

מצודת ציון

השגחת ה' הוא על יראיו אשר יקו לחסדו: (יט) דְּהַצִּיל. ואף אם הטבע יגד: ברעב. כהיות רעב בעולם: (כ) נַפְשֵׁנוּ. ולזה תחכם נפשנו אל ה' כי הוא מעולם עוזר לנו: (כא) כִּי בו. כישועתו ישמח לבנו, כי בו בטחנו ודרכו להרשיע להבוטחים בו: (כב) כַּאֲשֶׁר. כפי התקוה כן יהיה החסד: (א) בשנותיו. בעת ששינה את יבדו לדבר מכלי חכמה: לפני אבימלך. שהיה ירא ממנו לכל יבנו נפש, כמו שנאמר בשמואל א', ולזה דבר

אבן עזרא

נפשנו חתכה לו, וטעם עזרנו כנגד כבוד חיל שהזכיר עם המלך, ונפשינו כנגד המלך, כמו מגיענו ואה אלהים (לקמן פ"ד י): (כא) כִּי בו יִשְׂמַח לִבְנוּ. כנגד יראיו: (כב) יהי. הזכיר חסדך ויחלנו לך כנגד למיחלים לחסדו: (א) לְדוֹד בְּשִׁנּוֹתָו את טעמו, טעמו,

רד"ק

רב: (יט) דְּהַצִּיל. במלחמה, ואם יבוא רעב בעולם חיה אותם מאחר שמיחלים לחסדו לסבב סבות להשביעם בין הרעבים: (כ) נַפְשֵׁנוּ. ואנחנו יראוי חמיחלים לחסדו נפשנו חתכה לה, לפיכך הוא

מדרשי חז"ל

בארך, דבר אחר, מדבר כיעקב שנאמר: ורא יעקב, למיחלים לחסדו שנאמר: נתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, וגם שהיה מיחל להקב"ה אף על פי שאמרו לו מת יוסף.

נושאי הפרק

(א"ב) דוד משבח לה' על שהצילו מאבימלך.
 (ג"ד) קריאה להלל ולהודות לה'.
 (ה"ח) ה' שומע תפלה ומושיע.
 (ט"א) הטובה והחסד ליראי דורשי ה'.
 (י"ב) הנהגות והברכות ביודאת ה'.
 (ס"ב) הגמול והישועה לדורשי ה', והעונש לרשעים.

קסה

הארז פנים עליונים, מסוד א"ל, למחק אלהים
 יחדו ב' הג"ל, שהוא במלוי יחיד, שהוא ש',
 ועם ה' אותיות אלהים, הרי ש"ה.
מהחברים: כשיאמר ג"ד, יכרך ג' יחדים
 הג"ל, גימט' ג"ד, וכשיאמר חנוכה, יכרך
 גימטריא ס"ג כ"ו, וב' אל יצא: א' מן ס"ג, י"י
 א"י, וא' מן כ"ו, כי כ"ו עם^ט אותיות הה"ה,
 ועם כולל, עולה א"ל. וכשיאמר חנוכה, יכרך ס"ג
 כ"ו, ויארך בבי' אותיות אחרונות כ"ה, עד שיכרך
 הג' יחדים העולים ג"ד. בברכה ב', יכרך ה"ה
 במילוי ס"ג, וה"ה בניקוד אלהים. כשיאמר
 שעשה, יכרך ב' אותיות ש"ע, יכרך ב' אל הג"ל,
 שעולים ש"ע. ובב' אותיות אחרונות ש"ה,^ז יכרך
 אלהים ביחיד ג' ש', ועם ה' אותיות אלהים,
 הרי ש"ה.)

ענין נר חנוכה, כבר נתבאר לעיל, והנה בברכה
 ראשונה יכרך כשיאמר ברוך אתה יי, יכרך כי
 ה"ה זו דע"ב יחיד. גם תכרך לחבר אה"ה
 יחיד, ושניה גימטריא רגל, חה עד שתכלה
 רגל מן השוק. ובברכה ב', כשמזכיר ה"ה, יכרך
 שהוא במלוי ס"ג, ויחבר עמה אלהים. והענין
 יכרך כי ה"ה זו של ס"ג, וניקודה בניקוד אלהים.
 ובברכה ג', יכרך כשיאמר יהו"ה, שהיא של מ"ה,
 ויחבר עמה שם אדני.
בענין גרות חנוכה, כבר בארנו כי נר חנוכה,
 יכרך ג' יחדים הג"ל, וכאן מצאתי כתוב, שיכרך
 כי ה"ה א' שעם אה"ה הוא ביחיד, וה"ה
 שעם אלהים הוא בס"ג. וה"ה הג' דאדני, היא
 רמ"ה. ואלו הג' עצמן הם גימטריא להדליק, ע"ב
 ס"ג מ"ה. גם במלת חנוכה, שארז"ל^ט חנו כה.
 וסוד כ"ה, הוא סוד כ"ה אותיות של הו' שמות
 שבמלת נר.

שעשה, בארנו: כי ש"ע, הם ש"ע נהורין, שהם
 גימטריא ב' א"ל במילוי, ומציאות ב' א"ל אלו,
 הם בשם ס"ג, שבארנו במלת חנוכה, שהיא חני"ה
 כ"ו, כי חנה גימ' ס"ג, שהוא ה"ה פשוטה
 ומלאה. והנה הפשוטה הוא כ"ו, ה' אותיותיה

(ט) עם ד' אותיות (לכוב) (פ) כשיאמר יכרך (לכוב)
 (ז) ת"ו תקובא חליטר. ע"ן בפירוש פמלות הסולם אות מ"ו. שע"כ ענין חנוכה דף שכ"ה.

הסר השורש שהוא קס"א, נשאר ח', לפי
 שאין השפעתה לזעיר אנפין, אלא מטבורה
 ולמטה וקס"א הוא למעלה מהטיבור. ליל א',
 יכרך אל הו"ה, י"ו בסגול ה"ה בקמץ. ליל ב'
 יכרך רחום הו"ה, י"ו שב"א ה"ה קיבוץ. ליל ג'
 יכרך וחנן הו"ה, י"ו חול"ם, ה"ה קיבוץ. ליל
 ד' ארך הו"ה, י"ו חירק ה"ה קיבוץ וכו', ע"ן
 לקמן. ליל ח' נוצר חסד הו"ה בניקוד צבאות. יש
 נ"א, ה' אחרונה בקיבוץ.

ברכה ב', בכל יום באזכרה ס"ג וקנ"א. עוד,
 ליל א' ניקוד צבאות. ליל ב', שורק. ליל ג',
 קיבוץ. ליל ד', חירק. ליל ה', חולם. ליל ו' שבא.
 ליל ז' סגול. ליל ח' צירי.
 בברכה ג', שם מ"ה כלול חולם, ובכל שהחינו
 הכל מ"ה.
 מ"כ בסידור א', כסדר זה: יום א', אלף ה"י
 יו"ד ה"ה, קנ"ו א', ורבע פשוט, עולה אמת,
 והיינו אה"ה פעם אה"ה, גימטריא אמת, והם
 מן ח' אמת שבאמת יציב, דהיינו א' רבוע
 אה"ה, ומעורר מכילתא א' מ"ג מכילין רחמי,
 ונקרא א"ל. יום ב', אלף ה"ה יו"ד ה"ה, קנ"א
 ורבע פשוט, גימטריא אמת, ומעורר מכילא ב',
 הנקרא רחום. יום ג', אלף ה"ה יו"ד ה"ה, קמ"ז
 ב', ורבע פשוט, גימטריא אמת, ומעורר וכו',
 חנוך. יום ד', אלף ה"ה יו"ד ה"ה, קמ"ז א',
 ורבע פשוט וכו'. יום ה', אלף ה"ה יו"ד ה"ה,
 קנ"ב ב', ורבע פשוט וכו'. יום ו', אלף ה"ה יו"ד
 ה"ה, קנ"א, ורבע וכו'. יום ז', אלף ה"ה יו"ד
 ה"ה, קמ"ג, ורבע וכו'. ומעורר יום ח' כל שאר
 מרות וכו'.

ענין על הניסים, כבר ידעת מה שכתוב
 בתיקונים, כי נ"ה הם ב' סקרין, דאחמר בהון
 סקר סקרתו, והם חנוכה ופורים, שבהם מתגלין
 האורות דנ"ה. והנה בנצח שם הו"ה, ובהוד אדני,
 הנוכר בתיקונים, והם מ"ה ואדני, גי' נ"ס, ויסוד
 כלול בגיחה, הכולל ג' שערים, גי' י"ם, לכן נקרא

על הנסים, נס י"ם. והנה נמצא, כי נ"ה נקראו
 נסים, לכן אומרים בחנוכה ופורים על הנסים.
 מ"כ, כל הגאולות ראשונות, והבסוד ההד,
 ולכן כל השירות הם בלשון נקבה, דאיהי בהה.
 ואפילו גאולת מצרים, היה על ידי בתיה בת
 פרעה, ולפיכך כתיב ונתת מהודך עלי. וכן גאולת
 סיסרא, היה על ידי רבורה ואשה יעל. וכן גאולת
 יון, ע"פ בת מתתיהו, היה או בחיקן הוד, לפיכך
 הם ח' ימי חנוכה, כי הוד ספירה ח'. ופורים היה
 על ידי אסתר. אבל לעתיד לבא, יהיה הגאולה
 מצד הנצח, ולכן יהיה גאולה נצחית וקיימת,
 כדכתיב וגם נצח ישראל לא ישקר, חוה ויו נצחם
 על בגדיהם, בסוד גם את זה לעומת זה וכו'.

בוה הפרק יבואר עניני הפורים פרק ה'

סוד הפורים, סוד הפורים הנה נודע, כי כל זמני
 הגלות, עומדת הנוקבא רחל עם ז"א, אחר
 באחור, אמנם אז היה בסוף אותן הע' שנים של
 גלות בבל כנודע, ואז היה מחיל למעלה לעשות
 תיקון, כדי להחזירם פנים בפנים, אז הוא צריך
 הפלת דרומיטא בז"א. שהוא הסתלקות המוחין מן
 הו"א, ונכנסים תוך רחל, ונתקנת פרצופה, ועי"ז
 יכלה לחזור אחר כך פנים בפנים.
(מהחברים: ענין פורים בהוד ענף גבורה, סוד
 יין ה'ז"ו בגבורה. לכן הני"ס: כדם, שהדגו
 בשונאיהם, וגם השמחה הוא ביין) הנה אז בימי
 מרדכי, היה סוף זמן הדורמיטא של ז"א, וסוד
 שאמר המן ישנו עם אחר מפורד ומפורד,
 וארז"ל על ישנו, שאמר המן, אלהים ישן הוא,
 פ"י ישן הוא המלך שלהם שהוא ז"א כנ"ל. חוה
 הדורמיטא, וכין שהוא ישן, ורצה לחזור פכ"פ
 לחזור ולבנות בהמ"ק פעם ב', (חוה נדה שנת
 המלך, מלכו של עולם, כי חזרו המוחין בו,
 ונתעוררו. חוה סוד ונהפוך הוא, דהיינו שנהפך
 הוא ע"י אמא, הנקראת עזא, ונתלבנו ונתמתקו
 דיניו.) א"כ נבטל בכיטול עצתו של יח', ולא יבנה

(א) שע"כ ח"ב דף שכ"ה. תע"ס חלק ט"ו פאות ר'. ת"ו תקן כ"א ע"פ מע"ס אות תתי"ב.
 (ז) מדרש רבה אסתר פרשה ו' י"ב מדר"א פ"ג.

אור (משלי ו, כג), חלק הראש והנשמה, דכתיב ביה (שמות יג, ט) למען תהיה תורת ה' בפין, וכמו כן מזוזה שהיא פרשיות שבתורה חתימות שם שד"י מלכר והוי"ה מלבאו (זוה"ק פנחס תת, א) שניהם גימטריא ש"ם י"ה.

ותפילין של יד כתיב ביה (דברים ו, ח) וקשרתם, שהוא שעבוד הגוף במעשה, והוא בחינת נר מצוה (משלי ט, ט) וזהו נר חנוכה - חנו כה"י, כמו ידכה (שמות יג, ט) יד כהה (מנחות לו, א). לכן מזוזה למעלה ונר חנוכה למטה, כמו תפילין של ראש ושל יד. וכמו שיש ב' רשימות באדם, חותם על זרועך ועל לכתך, כן במקום ודירת איש ישראל מזוזה ונר חנוכה:

ב"ה

☞ תרנ"ט ☞

להדליק נר חנוכה. ולא אמרו נר בחנוכה. רק שזה הנר חנוכה צריך איש ישראל להדליק, וכן נר שבת, הנרות הם למעלה, ואותנו צוה להדליקם, שבמעשה האדם למטה מאירין הנרות למעלה י"ה.

7 ואיתא י"ה בשם הארז"ל ליהדליק נר חנוכה הוא שם קדוש נח"ל נוצר ח'סד לאלפים, וכתיב (תהלים לג, כ) נ'פשונו ח'כתה ליה' ראשי תיבות שם הנ"ל י"ה, שעל ידי הבטחון שהיה לבני ישראל באותן דורות השפלים שהיו ימי חושך (ב"ר ב, ד), על ידי הבטחון והקוץ אל ה', הוציאו מכח אל הפועל אותו השם והנחל, כי יש שמות למעלה שמיחדים שבני ישראל יוציאו אותם מכח אל הפועל.

וכן כתיב (תהלים מ, ב-ד) קוה קויתי ה' כו' ויעלני כו' מטיט היון כו' ויתן בפי שיר חדש כו' יראו רבים ויראו ויבטחו בה', שמצוה לראות נר חנוכה, ובוזה מתחזקים לבטוח בה' אפילו בימי החושך ואפילה, וכן אמר מו"ז ז"ל רמז על חנוכה, סופי תיבות הפסוק (תהלים קיב, ז-ח) נכון לבו בטוח בה' סמוך י"ה:

מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל (שבת כב, א). כי הרשעים עמדו להשיחם תורתך (על הנסים), ומזוזה הוא להזכיר לאדם תורת ה' ומצותיו י"ה. וכתיב (תהלים קיט, קה) נר לרגלי דבריך, וכן איתא (שבת כא, ב) שתכלה רגל מן השוק, ופירש מו"ז

תרל"א ליל ג ר"ה נר חנוכה. [תשצג] ע"י נצוצי אורות על זוה"ק ואתחנן רסו, א אות א. [תשצד] ע"י תקו"ז ת' י"ג כט, א. וע"ע ר"ן שבת ט, ב מרפי הרי"ן, ר"ה עשאו; טוד אר"ח סי' תר"ע. [תשצה] ע"י תקו"ז ת"א יח, א: שימני כחותם על לבך (ש"ש ט, ה), כרשימו דתפלין דיד דאינון לקבל לבא, כחותם על זרועך (שם), כתפלין דרישא דאינון תליין רצועין לכל סטרין על לבא ודרועא, ובהן אינון רשימין דאינון עמיה רקדשא ברין הוא. [תשצז] ע"י לעיל תרל"א ליל א ר"ה אר"ז, ושם הערה ד. [תשצז] ע"י פרי עץ חיים שער חנוכה פרק ד; שער הכוונות ענין חנוכה קח, ב. [תשצח] ע"י פרי עץ חיים שער הזמירות פרק ב; משנת חסידים, מסכת חשן כסלו פרק ד מ"ב. [תשצט] ע"י לעיל תרל"ד ליל ג ר"ה חנוכה: נראה דקאי על חנוכה. [תת] ע"י לעיל תרל"ב ליל ו: איתא שמצוה לראות נר חנוכה. וראה שם הערה ע. [תתא] ע"ע לעיל תרל"א ליל ה. [תתב] ע"י זוה"ק ואתחנן רסג, ב; רמב"ם הל' מזוזה פ"ו ה"ג, הובאו לעיל

ז"ל: שהוא לבטל הרגילות והטבעיות י"ה, כי רגלים הם דרגין תחתונים, לכן הם משוקעים ביותר בטבע והרגל, וזה גורם שכחה.

וכלל הדברים, כמו שכתוב (בראשית לב, טו) ויגע בכף ירכו, והוא בחינת גיד הנשה - דמנשיא פולחנא דמאריה (זוה"ק וישלח קע, ב) ומזוזה בימין כמו שכתוב (שמאל א טו, כט) נצח ישראל לא ישקר י"ה, לכן הוא בקביעות לעולם, אבל השמאל עוד לא נתקן, רק בימי חנוכה נתקן גם השמאל י"ה.

ואיתא י"ה רמז טבוח טבח' ו'ה'כ"ן (בראשית מג, טז) אותיות חנוכה, ובגמרא (חולין צא, א) איתא והכן טול גיד הנשה בפניהם, והכל ענין אחד, כי ענין הכנה הוא הזריזות, היכון לקראת אלקיך ישראל (עמוס ה, יב), היפוך השכחה, שלא לעשות המצוה כפי הרגילות, רק בהתחדשות התלבויות בכל עת בזריזות:

הערה רס. [תתג] ע"י לעיל תרל"א ליל ה ר"ה אר"ז, ושם הערה לט. [תתד] ז"ל זוה"ק: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו' כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה (בראשית לב, לב)... ואמאי אקרי גיד הנשה, כלומר, גיד דאיהו מנשה לבני נשא מפולחנא דמאריהו, ותמן הוא יצו הרע רביע. [תתה] ע"י פרי עץ חיים הקרמה לשער השבת סוף פרק א: עיקר אחיזת הקליפות היא בהוד ולא בנצח כנודע, ולזה השקר אין לו רגלים (אנתיית דרבי עקיבא, את אל"ף), פירוש, כי אין לו אחיזה ב' רגלים שהם נצח הוד, רק ברגל אחת שהוא בהוד והוא סוד כל היום וזה (איכה א, ג)... ומהוד נהפך לרוע, וזה סוד הודי נהפך עלי למשחית (דניאל י, ח), אך בצנח אין לו תפיסה אל הקליפה הנקרא שקר, ולזה אמר וגם נצח ישראל לא ישקר (ש"א טו, כט), וע"י תיקו"ז ת"ל ער, א: וכמה דנצח אתקשר בימינא הכי הוד אתקשר בשמאלא. וע"י משנת חסידים מס' מזוזה פ"ב מ"א: ותהיה עמידתה [של המזוזה] בימין הפתח ודך ביאתו כי כן כנגד הנצח שהוא בקו ימין כו'. [תתו] ע"י פרי עץ חיים שער חנוכה ריש פרק ד: שמונת ימי חנוכה איהו מקבלת אור ההוד בעצמו, שלא על ידי זעיר אנפין, וביעין אשד לא תיקן ההוד בענין הודי נהפך עלי למשחית, והנצח נתקן בענין גנז ישראל לא ישקר, לכן מקבלת איהו אור מן ההוד על ידו דרך הנצח. אבל מתתייהו כן יחנן כהן גדול תיקן ההוד באלו הח' ימים לכו, לכן מקבלת איהו אור מן ההוד עצמו על ידה, ושלא על ידו, לכן אנו אומרים על הנסים בברכת מודים, שהוא כנגד ההוד. וע"י לקוטים חנוכה לג, א ר"ה קבעום. וע"י רברי חיים לחנוכה עמ' עז. [תתז] ראה לעיל הערה תקכב. [תתח] ע"י לעיל תרמ"א ר"ה ימים טובים. [תתט] דאה לעיל הערה תלו.

בחנוכה גומרין את ההלל (ערכין י, א; טושיע אר"ח סי' תרפ"ג). כי באמת עיקר ההלל הוא בבית המקדש י"ה, כדכתיב (תהלים קיח, ט) פתחו לי שערי צדק אבוא במ אודה י"ה, לכן ברגלים שעלו בני ישראל להיראות בבית המקדש היה העיקר ההלל. כי ההלל הוא בשמים, וזה הלשון גומרין את ההלל, כי התחתונים גומרין את ההלל, ואין המצוה נקראת רק על מי שגומרה (סוטה יג, ב; תנחומא עקב ו), הגם כי עיקר ההלל למעלה, אבל סיום ההלל למטה. אבל בחנוכה המצוה מבחורן (שבת כא, ב), כי יורד הארה בימים האלה גם מבחורן, לכן גומרין את ההלל אפילו מבחורן, והוא שלא בהדרגה, כי המה ימי נסים.

ועשאוים ימים טובים' בהלל והודאה (שבת כא, ב), 'טוב' הוא אור הגנוז, כדכתיב (בראשית א, ד) וירא כו' האור כי טוב (חגיגה יב, א), וזה האור אינו יכול להתגלות

ע"י לעיל תרל"א ליל ה ר"ה אר"ז, ושם הערה לט. [תתד] ז"ל זוה"ק: על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו' כי נגע בכף ירך יעקב בגיד הנשה (בראשית לב, לב)... ואמאי אקרי גיד הנשה, כלומר, גיד דאיהו מנשה לבני נשא מפולחנא דמאריהו, ותמן הוא יצו הרע רביע. [תתה] ע"י פרי עץ חיים הקרמה לשער השבת סוף פרק א: עיקר אחיזת הקליפות היא בהוד ולא בנצח כנודע, ולזה השקר אין לו רגלים (אנתיית דרבי עקיבא, את אל"ף), פירוש, כי אין לו אחיזה ב' רגלים שהם נצח הוד, רק ברגל אחת שהוא בהוד והוא סוד כל היום וזה (איכה א, ג)... ומהוד נהפך לרוע, וזה סוד הודי נהפך עלי למשחית (דניאל י, ח), אך בצנח אין לו תפיסה אל הקליפה הנקרא שקר, ולזה אמר וגם נצח ישראל לא ישקר (ש"א טו, כט), וע"י תיקו"ז ת"ל ער, א: וכמה דנצח אתקשר בימינא הכי הוד אתקשר בשמאלא. וע"י משנת חסידים מס' מזוזה פ"ב מ"א: ותהיה עמידתה [של המזוזה] בימין הפתח ודך ביאתו כי כן כנגד הנצח שהוא בקו ימין כו'. [תתו] ע"י פרי עץ חיים שער חנוכה ריש פרק ד: שמונת ימי חנוכה איהו מקבלת אור ההוד בעצמו, שלא על ידי זעיר אנפין, וביעין אשד לא תיקן ההוד בענין הודי נהפך עלי למשחית, והנצח נתקן בענין גנז ישראל לא ישקר, לכן מקבלת איהו אור מן ההוד על ידו דרך הנצח. אבל מתתייהו כן יחנן כהן גדול תיקן ההוד באלו הח' ימים לכו, לכן מקבלת איהו אור מן ההוד עצמו על ידה, ושלא על ידו, לכן אנו אומרים על הנסים בברכת מודים, שהוא כנגד ההוד. וע"י לקוטים חנוכה לג, א ר"ה קבעום. וע"י רברי חיים לחנוכה עמ' עז. [תתז] ראה לעיל הערה תקכב. [תתח] ע"י לעיל תרמ"א ר"ה ימים טובים. [תתט] דאה לעיל הערה תלו.

הנפש צריכין להכניע גם הגוף להודות לה, כי הודאה בפה שהוא בהשתתפות הגוף, והלל במחשבה ורצון.

והם בחינות גאולה ותפלה, כי הנפש באמת חלק אלקות, רק שנאסר תוך הגוף וצריך גאולה, ותפלה לתקן גם הגוף שהוא גשמי, בשר ודם. וכן בסמיכות גאולה ותפלה בכל יום ברוך אתה ה' גאלי ישראל, סופי תיבות 'הלל, וסמין ליה אדני שפתי תפתח שהוא תפלה:

יין החשיכה עיניהם של ישראל (כ"ד ב, ד), על ידי שלא הניחו לעשות המצות שהם נרות, מצות ה' כו' מאירת עינים (תהלים יט, ט), ועל ידי ביטול המצות החשיכו עיניהם, וגם הביאו חושך לכל העולם, כי המצות מאירין לעולם, כמו שכתוב (משלי ו, כג) ונר מצוה.

ואחר שנצחום הוסיפו עוד נר חנוכה מצוה דרבנן, שהוא נר המאיר תוך

החושך הגדול ביותר, כדאיתא במדרש (במ"ד י"ד, ד) דברי חכמים כדרכונות כו' (קהלת יב, יא) מכוונים הפרה לתלמיה"י, אפילו למי שנמשל לכהמות נדמו, עם כל זה על ידי מצות דרבנן יוכל לבוא לקיים גם מצות דאורייתא"י. וזה נר 'חנוכה', שמתחנך האדם להתקרב גם למצות התורה ממש, לכן הוא בפתח בחוץ (שבת כא, ב), התקן עצמך בפרוזדור שתכנס לטרקלין (אבות פ"ד מט"ז):

איתא במדרש תצוה (שמור לו, א) על פסוק (דמיה יא, טו) זית רענן כו', כמו הזית אחר שבועטין אותו באבנים נותן שמנו, כן נמשלו ישראל, שהאומות משעברין עמהם ואחר כך נותנין שמנם"י. עוד שם, כמו שאין השמן מתערב במשקין ולעולם צף למעלה, כך ישראל אין יכולין להתערב באומות, כמו שכתוב (דברים כח, א) ונתנך ה' אלקיך עליון כו'י"י.

ממסגר נפשי להודות את שמך"י. [תתנן] ז"ל המדרש: דברי חכמים כדרכונות (קהלת יב, יא), אמר ר' תנחומא בר אבא מה הרבן הזה מכין את הפרה לחרוש בתלם שלה, כך דברי חכמים מכוונים את האדם הזה לדרכיו של הקב"ה. [תתנן] ע"ע ליקוטים חנוכה כט, ב: בפסיקתא פרשה ג (א-ב, הובא לעיל תהיה תהיה) מצות זקנים כו' דברי חכמים כדרכונות כו' ע"ש, בעזרת ארון כל נלע"ר, כי המצות דרבנן לאשר המה קרובים יותר אל האדם, לכן נותנין אור בגוף האדם, כעין המרדע מלמדת לכהמה לילך, כי דברי תורה שבכתב הם אל השכל, ודברי חכמים הם על גוף האדם, ולכן הם מודריכים את האדם לילך בדרך הישר. וזה עצמו מה שהגיד א"י מור"ד ז"ל כי הרגיל בנר (שבת נב, ב), פירוש שמאיר לתוך הרגילות, שכן הם מצות דרבנן... ומוזה עצמו נקרא חנוכה, שמתנך גם לאנשים הפשוטים, יען שהוא תקנת חכמים שקרובה אל האדם. [תתנן] ז"ל המדרש: זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך (דמיה יא, טו), וכי לא נקראו ישראל אלא כזית הזה בלבד, והלא בכל מיני אילנות נאים ומשובחים נקראו ישראל, בגפן ותאנה... ובא ירמיה לומר זית רענן יפה פרי תואר. אלא מה הוית הזה עד שהוא באילנו מגרירין אותו, ואחר כך מורידין אותו מן הזית ונחבט, ומשחוכבטין אותו מעלין אותו לגת ונותנין אותו במטחן, ואחר כך טוחנין אותו, ואחר כך מקיפין אותו בתכלים ומביאין אבנים, ואחר כך נותנין את שומנו. כך ישראל באין עובדי כוכבים וחובטין אותם ממקום למקום, וחובטים אותן, וכופתין אותם בקולרין, ומקיפין אותן טרטיטין, ואחר כך עושין תשובה, והקב"ה עונה להם... היו זית רענן יפה פרי תואר [קרא ה' שמך]. [תתנן] ז"ל המדרש: כל המשקים אדם מערב בהם ואינו יודע איזה תחתון ואיזה עליון, אבל השמן אפילו אתה מערבו בכל המשקין שבעולם, הוא נתון למעלה מהן. כך אבותינו

וכל זה מתקיים בימי חנוכה, ולכן הוא בשמן, כי החשיכו עיניהם של ישראל ברוב הגזירות, וכל כוונתם היתה להשכיח התורה, להיותם מדמים בנפשם שיתערבו בני ישראל בתוכם, ובאמת נתעלו בני ישראל למעלה שאין יכולין להתערב בהם. ועוד אחר כך נתנו שמנם, כי רוב תורה שבעל פה נתפרשה בבית שני אחר הנס דחנוכה, ותיקנו כמה תקנות וסייגים שכתלמוד. וזה גם כן רמז נר חנוכה בשמאל ומזוזה בימין (שבת כב, א), כי מזוזה תורה שבכתב, ונר חנוכה תורה שבעל פה.

ויתכן לרמז, ונתנך 'עליון' נוטריקון 'על יון', כי יון המשוכח בין ה' מלכיות, כמו שאיתא במדרש (פסקיר י"ד, טו) אין בה מום (במדבר יט, ב)י"י, ונתפרשה התורה יונית (מגילה ט, א-ב), אבל כשעמדו על בני ישראל להשכיחם התורה, נדחו ונעשו בני ישראל עליון - על יון, וזה הכנה להיות על כל גויי הארץ (דברים שס), שהוא גאולה העתידה:

7 בחנוכה קורין פרשת הנשיאים (מגילה ל, ב). דאיתא (במ"ד טו, ו) שניחם

הקב"ה את אהרן שלא היה לשבטו חלק בחנוכת הנשיאים, ואמר לו שלך לעולם קיימת. והנה הנשיאים המשיכו דרך חרש מעולם העליון, דכל התחדשות בא משורש העליון, כדכתיב (קהלת א, ט) אין כל חדש תחת (השמים) [השמש]י"י, ומן י"ג מדות נמשך התחדשות, ולכן בתשרי שמתחדש השנה נפתחין י"ג מדות הרחמיםי"י, וזה היה חנוכת י"ב הנשיאיםי"י.

7 ומדת אהרן כהן גדול הוא מרת נוצר חסד כידועי"י, וכמו שנפתחו בחנוכת המשכן י"ג שערים מ"ג מדות, כן בחנוכה זו נפתחים שמונה מדות עד נוצר חסדי"י שהם בחינת כהן גדול, ולכן איתאי"י ל'הרליק נר חנוכה ראשי תיבות שם נוצר חסד ל'אלפים, וזהו בחינת שלך לעולם קיימת, שכן הוא המרה נוצר חסד לאלפים (שמות לו, ז), היינו לעולםי"י, אלפים טובא משמע.

ומעין זה נשאר פך אחד חתום בחותמו של כהן גדול (שבת כא, ב), זה נקודה של חסד שנשמר ונוצר לעולם בכת הכהן גדול, ומדות הכהן גדול

בשעה שהיו עושים רצונו של מקום, נצבים למעלה מן העובדי כוכבים, שנאמר (דברים כח, א) ונתנך ה' אלהיך עליון [על כל גויי הארץ], היו זית רענן יפה פרי חואר [קרא ה' שמך]. [ע"י כף החיים סי' חרע"א סי' ל"ב]. [תתנן] ע"י זוה"ק פקודי רלו, א: אשר אין בה מום (במדבר יט, ב), דא מלכות יון דאיתון קריבון לארצתי מהימנותא. וע"ע זוהר חדש יחור לח, א הובא לעיל הערה קפו. [תתנן] ע"י לעיל הערה מ. [תתנן] ע"י זוה"ק תרומה קע"ב, ב: נשא קלא, א. [תתנן] ע"י זוה"ק נשא קמא, א-ב: ויאמר ה' נשיא אחד ליום (במדבר ז, יא), מהו ליום, א"ר יהודה יומין דלעילא, דאתחנא לאתברכא באינון תריסר תחומין כו'. וע"ע זוה"ק וואר כד, ב. וראה פרס להרמ"ק שער א פרק ז: י"ג מדות הם י"ב גבולין, ע"ש. וע"י פנים יפות פרשת צו ד"ה את התלב. [תתנן] ע"י זוה"ק נשא קלב, ב, וע"י לעיל הערה תשיט. [תתנן] ע"י פרי עץ חיים שער חנוכה פרק ד: סידור האר"י כוונת חנוכה, ככוונת הברכה. [תתנן] ע"י פרי עץ חיים שם; שער הכוונות ענין חנוכה קח, ב. [תתנן] ע"י רש"י מכות כג, א ד"ה על אחת: עושה חסד לאלפים... כפשוטו רמשמע עד סוף כל הדורות, ע"ש.

הָלְלוּ עִבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת־שֵׁם יְהוָה: בַּיְהוּי שְׁמָא דִּי מְבָרַךְ בַּיְהוּי שֵׁם יְהוָה מְבָרַךְ מְעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: מְהַשְׁתָּא וְעַד עֲלָמָא:

מצודת דוד

(א) הללויה. וחזר ופירש הללו עבדי ה', אבל לרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי: (ב) יהי. רוצה לומר אמרו בהלול יהי שם וכו':

אבן עזרא

(א) הללויה הללו עבדי ה'. טעם לאמר הללו שלשה פעמים, כדרך היכל ה' (ימיה ז ד) פעם אחרי פעם, וטעם עבדי ה' אתם עבדי ה', כמו הקהל חקה אחת לכם (כמדבר טו טו). ואמרו כן יהי, וזאת היא התהלה באמת:

רד"ק

בדע הצדיק תאבד אותה התאוה, כי לא יראו לעולם ברעתם. או פירוש תאות רשעים טוב שמחאוים לעצמם, אבל בצדיקים נאמר ותאות צדיקים יתן (פסלי כו): (א) הללויה. כשרוצה לדבר כיצאת מצרים התל בגבורות האל יתברך שעשה בעולם, כרצונו להגביה השפלים ולהשפיל הגבוהים כמו שעשה בישראל ובמצרים. ואמר הללויה ואמר שלש פעמים הללו.

מדרשי חז"ל

לסיחון ועוג ושלח לבלעם לקללם, תאות רשעים תאבד, בלק ובלעם שאבדה תקותם. (ילקו"ש).

(א) הללויה הללו עבדי ה' וגו'. אם היה גדול מקרא אותו, עונה אחריו הללויה. אמר רבא הילכתא גבירתא איכא למשמע ממנהגא דהלליא, הוא אומר הללויה והן אומרים הללויה, מכאן שמצוה לענות הללויה. הוא אומר הללו עבדי ה' והן אומרים הללויה, מכאן שאם היה גדול מקרא אותו עונה אחריו הללויה. (סוכה לח).

הללו עבדי ה'. זה שאמר הכתוב אזכרה נגנתי בלילה, רבי יהודה בר סימון אמר: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם מזכרת אני נסים שעשית עמי בלילה במצרים, הייתי מנגנת לך על אותם הנסים ואומרת שידים חמורות בלילה שנאמר: שיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ואימתו, כשהרגת כבוני מצרים יהי בחצי הלילה, שבאותו לילה נגאלנו והוצאתנו מעבדות לחירות שהיינו עבדים לפרעה, ונגאלתנו ונעשינו לך עבדים שנאמר: הללויה הללו עבדי ה'.

אתה מוצא כיו דודות משנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים ולא אמרו הלל, ובשעת מכת בכורות עמד לו פרעה והלך לו אצל משה ואהרן שנאמר: ויקרא פרעה למשה ולאהרן לילה. היה פרעה דופק על פתחיהן. אמרו לו שוטה כלילה אנו יוצאין, וכי נגבים אנחנו, כבוקר אנו יוצאים, שכך אמר לנו הקב"ה ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר. אמר להם הרי מתו כל המצריים, אמרו לו ומכיו שאתם לכלות את המכה הזאת ממך, אמרו הרי אתם בני חורין הרי אתם בדשותכם הרי אתם עבדים של הקב"ה. התחיל פרעה צווח, לשעבד הייתם עבדי ועכשיו הרי אתם בני חורין, אין אתם אלא עבדים של הקב"ה, צריכים אתם להלל להקב"ה שאתם עבדי שנאמר: הללויה

כָּל הַיּוֹם כְּשֶׁר לִקְרִיאַת הַמְּגִלָּה וּלְקִרְיַת הַהֵלֶל וּלְתַקְעַת שׁוֹפָר וּלְנִטְיֹלַת לֹבֵב. לְמַגִּילָה מְגִלָּה, דְּכַתִּיב הַיּוֹמִים הָאֵלֶּה נֹזְכָרִים וְנִעְשִׂים. לְקִרְיַת הַהֵלֶל, דְּכַתִּיב מְמוֹרַח שֵׁם עַד מְבוֹאוֹ, רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר זֶה הַיּוֹם עָשָׂה ה' (שם כ:).

יהי שם ה' מבורך. אמר הקב"ה, ברכתם אותי מעתה ועד עולם, אף אני כן וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם. (ילקו"ש).

ת"ך הלל זה מי אמר, ר"א אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים, הם אמרו לא לנו ה' לא לנו ורוח הקודש משיבה ואמרה להן למעני למעני אעשה. רבי יהודה אומר יהושע וישראל אמרוהו, רבי אליעזר המודעי אומר דבדה וכרק אמרוהו, רבי אלעזר בן עזריה אומר

גַּמְּזֹרַח־שָׁמַשׁ עַד מִמְּזֹרַח־שָׁמַשׁ עַד־מְבוֹאוֹ מְהַלֵּל שֵׁם יְהוָה: דָּרַם עַל־כָּל־גּוֹיִם | יְהוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: הַמִּי כִּי־הוּא אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיחַ לְשַׁבַּת: וְהַמְּשַׁפִּיל לְרֵאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ: וְזִמְקִימֵי מַעְפָּר דָּל → לְמַחְמֵי בְּשָׁמַיָא וּבָאָרְעָא:

זמקים מעפרא מספנא מקלקלתא ידים חשיבא:

רש"י

(ה) מי כה' אלהינו. נשמים ונאחז, שהו' מגביה לשבת ומשפיל לראות. מגביה, משפיל, מקימי, להושיב, מושיב, כולם יו"ד ימירה סהס:

מצודת ציון

(ג) מפורח שמש. ממקום זריחת השמש: עד מבוואו. עד מקום שקיעתו, והוא פאת המערב: (ה) המגביה. היורד יתירה. וכן המשפיל, מקימי, להושיב, מושיב, ואמרו כי תוספת היודי"ן הוא מצחות הלשון:

(ו) המשפיל. הוא משפיל עיניו להשגיח על כל הנעשה בשמים ובארץ, כי למול רוממתו אף השמים תחשב לאין: (ז) מקימי. בהשגחתו מקים את הדל מן העפר:

אבן עזרא

(ג) מפורח. ככה אורך היישוב שהם י"ב שעות, ולא כן הרוחב, על כן כתוב (איוב לו יז) התבוננת עד רחבי ארץ: (ד) רם. הוא מרומם על כל תהלות שיהללוהו כל גוים, שהם בשבעה גבולות ממזרח שמש עד מבוואו, והאות על זה כי על השמים כבודו, שהם למעלה על כל גוים, ויתכן היות רם מושך אחר רום על השמים כבודו: (ה) פי. יש אומרים כי המגביה פועל עזמר, כמו אם תגביה כנשר (עובדיה א ד). והאמת שהוא פועל יוצא

רד"ק

(ג) מפורח. כי כל בני אדם שהם מן המזרח עד המערב כולם יהללו יה, כי אף על פי שיש בהם עכורים הכל מודים כי הוא הסיבה העליונה. וזכר מזרח ומערב. שהוא רוב הישוב על קו השוה: (ד) רם. שכל הגוים ירוממוהו אף על פי כן כבודו הנפלא הוא על השמים, וכן השמים וצבאם והמלאכים הם ישיגו יותר מכובודו, ויש ידעו לרומם אותו ולהגיד

כבודו יותר מהתחוננים. ויש מפרשים רם הוא על כל תהלות שיהללוהו כל גוים. ועוד רם כבודו על

מדרשי חז"ל

חזקיה וסייעתו אמרוהו, רבי עקיבא אומר חנניה מישאל ועזריה אמרוהו, רבי יוסי הגלילי אומר מרכיב ואסתר אמרוהו, וחכמים אומרים נביאים שכיניהם תקנו להם

מֵאֲשַׁפֵּת יָרִים אֲבִיוֹן: הָלְהוֹשִׁיבֵי עַם-נְדִיבִים
עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: ט מוֹשִׁיבֵי | עֵקֶרֶת הַפִּיֹת

ה לאותבא עם רכרביא
עם רכרבי עפיה:
ט מתיב
דמשאל

לעקרא דיתבא מורקא לאנשי ביתה מליא אוכלוסין הדי אפא די על בניא חדיא

רשי

(ט) עקרת הבית. ליון שהיא כעקרה, יושניה:

מצודת דוד

מאשפות. כפל הרבר במלות שונות: (ח) להושיבי. ועוד מרבה כבודם עד כי ישבו עם נדיבים, וחזר ופירש עם נדיבי עמו והמה המעולים שבנדיבים: (ט) מושיבי. הוא מושיב את העקרה בבית, כי בעודה עקרה שבתה הבית מעט פעם בחוק פעם כרחובות להפג צערה, וה' בהשגחתו פותח רחמה ותלד ותשב בבית, ותהיה אם כן אם הבנים שמחה בהיותה יושבת בביתה עם בניה:

מצודת ציון

ז מאשפות. ענין דומן חבל:

אבן עזרא

היו"ד נוסף כמו מקמי. ואחר שהזכיר נדיבים באר כי אלה הנדיבים הם נדיבי עמו שהם נכבדים, כדרך תהלה ואין חסידי: (ט) מושיבי עקרת. במשקל גברת, ואין המלה סמוכה אל הבית העקרת ושיבנה, והיא שבה בית כמו מושיב יחידים ביתה, והבית

רד"ק

עם נדיבים. ומה שאמר עם נדיבי עמו. לפי שהם רמים על כל העמים בעשותם הצון האל. וכן יהיו לעתיד: (ט) מושיבי. והנה הופך הטבעים שמושיב העקרה שיהיו לה בני בבית. ומלת עקרת אינה

וכן יוד' להושיבי מושיבי. ואמר הוא רם ויראה שפלים, בלומר יראה בעיניים ויקים מעפר וירומם מאשפות. ואשפות לשון יחיד: (ח) להושיבי. ולא די שמים אותם משפלתם אלא שמגביהם ומושיב אותם

מדרשי חז"ל

הלילא, א"ר יחזן מפני שיש בה ה' דברים הללו, יציאת מצרים, קריאת ים סוף, מתן תורה, תחית המתים, וחבולו של משיח. יציאת מצרים דכתיב בצאת ישראל ממצרים. קריעת הים דכתיב הים ראה ונוס. מתן תורה דכתיב ההרים רקדו נאילים. תחית המתים דכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים. חבולו של משיח, א"ר יחזן לא לנו ה' לא ברנות וכו'. ומה שכתבנו נגד ומגוג. (פסחים קיח:).

ט מושיבי עקרת הבית וגו'. א"ר חסדא: הללויה וכו' ה' וידידה אחת הן. רב אמר כסיה ומרחביה אחת הן. איבעיא להו הללויה לרב מאי, תא שמע דאמר רב חזינא לתילי דבי חביבא דכתיב בהו הללו כחד גיטה ויה כחד גיטא, ופליגא דרביל דאמר רביל מאי הללויה, הללויה כהולתים הרבה. ופליגא דידה אידה דאמר רביל: בעשרה מאמרות של שבת נאמר ספר תהלים, בניצוח בניגון כמשכיל כמזמור כשיד כאשרי כהלה כתפלה כהראה כהללויה. גדול מכולן הללויה, שכולל שם ושבת בבת אחת. (שם). אמר רבי שמעון בן לקיש, מאי דכתיב מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה הללויה, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם שמתי בניך כחולדה זו הורה בעיקרי בחים. (שם קיח:).

רבי יהושע בן לוי אמר: אם הבנים שמחה זו המילה. ר"ל אמר אלו תלמידי חכמים שמראין הלכות שחיטה בעצמם, דאמר דבא כל מילי ליחוי איניש כנפשיה חוק משחיטה דבר אחר. דב נחמן בר יצחק אמר: אלו תלמידי חכמים שממיתין עצמן על דברי תורה. דבר אחר, זאת תנה ושבעת בניה. (גיטין מ:).

ויקף איש סבית לוי. להיכן הלך, א"ר יהודה בר זבינא, שהלך כעצת בתו, אמרה לו מרים בתו שלך גדולה משל פרעה. שפרעה לא גוד אלא על הזכרים ואחא על הזכרים חונקבות, עמד החזיר את אשתו. וקח, ויחזיר מבעי ליה, א"ר יהודה בר זבינא עשה לו מעשה לקוחין, והשיבה כאמרין ואהרן ומרים מקדיין לפניו ומלאכי השרת אמרו אם הבנים שמחה. (סוטה יב:).

וכי מאחד דיכא הלל הגדול און מאי טעמא אמרין האי

הַלְלוּיָהּ: א בְּמִפְקֵי יִשְׂרָאֵל
מִמְצָרִים בֵּית יַעֲקֹב
מֵעַמֵי כְּרַבְרָאִי: ב הָיִתָּה
כְּנִשְׂתָא דְבֵית יְהוּדָה
ב הָיִתָּה יְהוּדָה לְקַדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְשַׁלְוֹתָיו:

רשי

אם הבנים שמחה. כי חלה גם ילדה ליון את ציה (ישעיה טו ט): (ב) מעם לועז. עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקודש, ומצרו את עם נועז לא מלאה עם עמקי שפה וגו' (שם לג יט), וגו' (למ"ד תלפזות זו כו, כמו נשכה שהוא לשכה,

מצודת ציון

א) לועז. כל שפת לשון עם זולת לשון הקודש תקרא לועז, ובמשנה קורין אותה ללועזות בלעז (מגילה ז:):

מצודת דוד

הללויה. כעבור כל זה הללו את יה: (א) בצאת. בעת יציאו ישראל ממצרים: בית יעקב. כפל הרבר במלות שונות: (ב) היתה. בעת ההיא נהיה יהודה עם קדשו, וישראל ככללם עם ממשלתו:

אבן עזרא

כמו בית אהרן, בית יעקב איש וביתו, וטעם אם הבנים, כי תהיה העקרת אם הבנים שמחה, כדברי חנה כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). ותחת המשורר במלת הללויה על אלה נפלאות שיעשה השם: (א) בצאת ישראל. לועז מדברי רז"ל כמו לעז על

רד"ק

סמוכה למלת הבית אלא יאמר במוכרת עקרה ועקרת. וכן עטרת, ממלכת מלחמת. תקערה תהיה שמחה עמהם תחת אשר היתה עצבה. נאמר הללויה, בלומר על כל אלה הנפלאות שיעשה האל חייבים אתם להללו: (א) לועז. מדבר לשון אחרת שאינו לשון עברי. כלומר יצאו שלא היו מבינים לשונם, אף על פי שאי אפשר שלא היו מבינים שהרי היו ביניהם כמה שנים, אפשר שקצתם היו מבינים אותם שהיו עובדים ביניהם והיו בהם שלא יצאו ממקומם שהיה מיוחד להם והיא ארץ גשן, והיו מרכיבים לשון עברי, ואפילו אותן שהיו יוצאים ביניהם עם המצרי היו מרכיבים לשון

מדרשי חז"ל

א) בצאת ישראל ממצרים, רבי פנחס כשם רבי הושיעא אמר: נטיל הקבים וגו' של יעקב הוציאתם את ישראל אל הארץ ששני עושה לבניך. רב הונא בשם רב אחא, אף רגליהם של אבות עמדו על הים, הוא הוא דכתיב נגד אבותם עשה פלא. (ילקוט ש"ש).

נושאי הפרק

(א"ב) יציאת ישראל ממצרים אל ארץ ישראל. (ג"ד) הזדעזעות הימים וההרים וחודרתם. (ה"ו) שאלה המופנת לים ולהרים - מדוע חרדו. (ד"ח) תשובה - מפני פחד ה' והדר גאונו.

ויצאו לחירות משיעבוד הסטרא אחרא ותאוות הבלי עולם.

וכמו כן בעליות רגלים דכתיב (שי השירים ז, ב) מה יפו פעמיך כו' בת נדיב... ועל ידי זה הנדיבות מאסו בהבלי עולם והניחו כל הרצונות אחרים, והו' 'בנעלים' שנגעל כל הנדיבות שלא לה' המה, כמו שכתבנו במקום אחר... בפירוש ולא יחמד איש את ארצך (שמות לד, כז)...

וכתיב (תהלים קיג, ט) מושיבי עקרת הבית, דרשו חז"ל (פסחים קיח, ב) אמרה כנסת ישראל עשוני בניך כחולדה הדרה בעיקרי בתים. ואין סברא שיהיה נדרש רק לגנאי. אך הפירוש כנ"ל, שהוציאו להנדיבות כל הרצונות שהיו מקודם באשפתות כנ"ל מכל החורים והסדקים, והו' מושיבי עקרת הבית כנ"ל:

בענין קריעת ים סוף בשביעי של פסח שדרשו במדרש (שמור"ר יט, ז) שהוא כמו שבת לשאר ימי הפסח... שזה היה תכלית הגאולה, דמקודם יצאו

835. ע"י סוכות תרנ"ג ד"ה הימים טובים: כמו שאומרים (קידוש ליי"ט) מקדש ישראל הזמנים, ישראל דקדשינהו לזמנים (פסחים ק"ח, ב), הפירוש, כי הקדושה היורדת באלה הימים הוא רק בזכותן של ישראל וכפי הקראת שלהם, ואיתא במדרש (שח"ט תהלים קטז) ובימי אקרא (תהלים קטז, ב) הוא בימים טובים, שהם ימים המיוחדים לנו. 836. ע"י לעיל הערות 41, 42, 43. 837. ע"י לקמן תרנ"ב ד"ה בענין קריעת ים סוף. וע"י סוכות תרנ"ב ד"ה מצוח: כתיב (ישעיה י"ה) ארפא משוכתם אוהבם נרבה, פירש רש"י אתגרב לאהבתם, וכולל ב' הפירושים, שאוהב אותנו בנרבת רצונו יתברך, וגם נטע בנו האהבה אליו, כדכתיב (מלאכי א, ב) ואוהב את יעקב, אוהב פועל יצא משוכתנו ונרבת רצונו יתברך... ושמעתי מפי מר"ז ז"ל בפסוק (תהלים קיג, ז) מאשפות ירים אביון, שהקב"ה עוזר לבני ישראל ומפעלה את הרצונות של בני ישראל שהיו מונחין באשפות הבלי עולם, ועל ידי תשובה הקב"ה מעלה אותם להיות מתהפך לאהבתו יתברך להושיבו עם נדיבים כו' (שם ה), רדפתיח. 838. ע"י סוכה מט, ב הובא לעיל הערה 266. 839. ראה לעיל הערה 822 שדרשו חז"ל 'בנעלים' מלשון נעילה וסגירה במנעול. 840. ע"י לעיל חרל"ט ד"ה בפסוק מה יפו. 841. "ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראות את פני ה' אלהיך שלש פעמים בשנה". 842. הובא לעיל הערה 190.

ועדות שנקראו מקראי קודש (ויקרא כג, ד), וכן כתיב (תהלים קטז, ב) ובימי אקרא, הימים טובים שנתת לנו כדאיתא במדרש תהלים (שם), כי המועדות שלנו הם... כתיב (ויקרא שם) אשר תקראו אתם... וקראו בימי, לכן באלה הימים הקב"ה ירוב אלינו ביותר:

שמעתי מפי מר"ז ז"ל בפסוק (תהלים קיג, ז) מאשפות ירים אביון להושיבי עם נדיבים, כי הקב"ה מקים ומרים הרצונות של בני ישראל המונחין באשפתות, ומהפכן להתנב רצונם אליו יתברך כו'...

ולבאר יותר, כי חז"ל (ויקרא לד, ז) אמרו טעם 'אביון' התאב לכל דבר, כי השפל בודעת תאב לכל דבר, אבל כשהקב"ה מאיר עיני האדם לרעת האמת, מואס ממילא בהבלי עולם.

וזה היה עיקר גאולת מצרים, כמאמר שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה, ועל ידי זה ההתלהבות נגאלו

וכתיב (שם מב, ה) אעבור בסך אדרם כו'... ויתכן לרמוז, כי גם דורות האחרונים היו כלולים אז בכלל עליית אבותינו. וכתיב (שה"ש א, ה) שחורה אני נאווה, דרשו חז"ל (שה"ש רבה א, ה, ב) נאווה במעשה אבותי, משמע שגם דורות השפלים היו כלולים במעשה האבות... כי כל מעשיהם במקדש ה' היו לדורות. וכפי מה שבחרין בדרכי האבות... יכולין למצוא גם עתה איזה הארה ממעשיהם.

וכתיב (ויקרא כג, מד) וידבר משה כו' ה' מועדי אל בני ישראל, דרשו חז"ל (מגילה ד, א) תיקן להיות שואלין ודורשין בענינו של פסח בפסח כו'. פירוש, שראה משה רבינו ע"ה שבית המקדש עתיד ליחרב, ותיקן להם שבכת הדיבור והקריאה בפרשיות אלו נזכה לאלה ההארות שהיה לנו אז.

וכתיב (דברים טו, טז) 'קָאָה, קָאָה, ודרשו חז"ל (חגיגה ב, א) שבא לראות ולהיראות. אם כן אם כי נעוורו עינינו לראות, אבל השי"ת עיניו פקוחות להציץ עלינו מן החרכים לרחם עלינו, לכן ביום טוב צריכין לבקש לאבינו שבשמים לשים עלינו עינא פקיא.

ואיתא במדרשות (פסק"ר טו, יט) כה' אלקינו בכל קראנו אליו (דברים ד, ז), אלך

כל שמחתם במקום אשר בחר ה'. וכמו שבשבת קודש יורד נשמה יתירה, כעין זה ביום טוב עלו גופות בני ישראל בבית מקדשו... [ויובן יותר על פי מה שאמרו חז"ל (איכ"ר א, א) 'אמרתו' פורפירא דיליה, כי הגוף הוא מלבוש לנשמה... ואין להאריך בזה יותר].

והנה מצות ונקדשתי הוא למסירת נפש על ג' עבירות עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. ויתכן, כי בג' רגלים אלו מקבלין בני ישראל מסירות נפש הזו, דשס"ה ימים נגד שס"ה לא תעשה (מכות כג, ב), וג' רגלים נגד ג' לא תעשה החמורים שבהם, ולכן זוכין עתה לקדושה....

וי"ל גם כן שהיתה בעליות רגלים מסירות נפש ממש, כי מי יערב לבו לראות פני ה' בהיותו יודע כמה לו עונות וחטאים, ואף על פי כן איש לא נעדר למסירות נפש לזכות לטהרה.

וצריכין גם אנחנו עתה לבקש הארת הקדושה בימים טובים, כדכתיב (תהלים מב, ג-ה) מתי אבוא כו' אלה אזכרה ואשפכה כו'. וכתיב ג' פעמים הוחילי לאלקים כי עוד אודנו ישועות פניו (שם ו: שם יב: שם מג, ה), כי ג' פעמים בשנה צריכין ליחל ולצפות לזכות להיראות פני ה', ועל ידי זה נזכה עוד לקיימו בפועל.

829. ע"י לעיל הערה 446. 830. ע"י לעיל הערה 645. 831. ע"י אמור תרמ"ז ר"ה בפסוק. 832. "אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי אעבר בסך אדרם ער בית אלהים בקול רנה ותורה המון חוגג". וברש"י: את זאת אני זוכרת ונפשי משתפכת בזכרי עליית הרגלים שהייתי עוברת בנדורי בני אדם ומרדה עמהם ער בית אלהים. 833. ע"י קדושת לוי וירא ד"ה וה' אמר המכסה אני מאברהם. 834. ע"י לעיל הערה 455.

וְאַרְצָן: ג אֶל־יִתְּן לְמוֹט רִגְלֶךָ אֶל־יָנוּם
 שְׁמֶרְךָ: ד הִנֵּה לֹא־יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר
 יִשְׂרָאֵל: ד הַיְהוֹה שְׁמֶרְךָ יְהוֹה צִלְּךָ עַל־יַד
 יְמִינֶךָ: ו יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא־יִפְכֵּה וַיְרַח
 בַּלַּיְלָה: ז יְהוֹה יִשְׁמְרֶךָ מִכָּל־דָּע יִשְׁמֹר
 אֶת־נַפְשֶׁךָ: ח יְהוֹה יִשְׁמֹר־צִאתְךָ וּבֹאֶךָ
 סִיְהֵא בְּלַיְלָא: ז מִיִּמְרָא דְּוִי יִמְרַנְדָּ מִכָּל כִּישׁ יִמְרָד יֵת נַפְשֶׁךָ: ח יִמְרָד מִפְּקֹד

וְדַעְבֵּד שְׁמַיָּא וְאַרְעָא:
 ג לֹא יִתֵּן לְאֶחָמוּסְמָא
 רִגְלֶךָ לֹא נִים נַפְרֵךְ:
 ד הָא לֹא נִים וְלֹא דִמְרֵךְ
 נַפְרֵ יִשְׂרָאֵל: ה יִמְרַנְדָּ
 וַיְסַלֵּל עֲלֶיךָ עַל סַמְר
 יְמִינֶךָ: ו יוֹמָם כַּד שְׁלִיט
 שְׁמַשָּׁא לֹא יִמְחַנְדָּ
 צַפְרֵי וְלַיְלָא כַּד שְׁלִיט
 ח יִמְרָד מִכָּל כִּישׁ יִמְרָד יֵת נַפְשֶׁךָ: ח יִמְרָד מִפְּקֹד

מצודת דוד

וגו': (ג) אף יתן לפסוף כאילו אחד יאמר לחבירו דרך נחמה, הנה עזרה טובה היא כי לא יתן רגלך לנטיה ומעירה, ולא ינום שומרך, רוצה לומר לא יסיר השגחתו ממך: (ד) הנה לא ינום, כי הנה מעולם אינו מסיר השגחתו: (ה) ה' צלך, כמו הצל מגין מחום השמש, כן יגן על ימינך לעשות בה חיל: (ו) יופם, ביום לא יזיק לך חום השמש, ובליילה לא יזיק לך לחות הירח המביא תחלואים: (ח) צאתך, שלא תכשל בצאתך בדרך.

אבן עזרא

(ג) אף, כמו לא, וככה דרך נתיבה אל מות, בסודם אל תבא נפש, המשורר יאמר לנפשו או לבני הגלות אם העז מהשם כבודו לא תפחד, כי לא יתן למנוט רגלך בלכתך ברחובות העיר או על החומה: ואף ינום שומרך, כי כל צד שהיא במצור יש לה שומרי החומות בליילה: (ד) חנה, שומר, ישראל הוא יעקב אבינו, ושמתך בכל אשר תלך, והוא היה

רד"ק

אשא עיני, כי הוא יעזרו ויקבצנו מן הגוים, כי הוא עושה שמים וארץ, והכל בידו לעשות מה שירצה: (ג) אף יתן לפסוף, אומר אחד לחבירו דרך נחמה טוב הוא ששמת בטחונך בה יתברך שיהיה בעורך כי כן יעשה, ואף על פי שהארץ הגלות לא יתן למוט רגלך: אף ינום שומרך, כי בהיות הגלות רומה לישן: (ד) ינום, התנומה פחותה מן השינה, וכל שכן שלא ישן כי הוא שומר ישראל בכל עת, אפילו בגלות שומר אותנו שלא יעשה עמנו כלה בגוים, כי לא

מדרשי חז"ל

הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל, לא כצורנו צורם, ע"א עושים יראתם של כסף ושל זהב והם משמרים אותם שלא יגנבו, אבל אלהינו אינו כן אלא אנו ישנים בבתנו והוא משמר אותנו, וע"א עבדת אלילים שלהם ישן הם משמרין אותו. (ילמדנו). ויחנן כהן גדול ביטל את המעוררים, מאי מעוררים, אמר רחבה בכל יום ויום שהיו עומרים ליים על הדוכן ואומרים עורה למה תישן ה', וכי יש שינה לפני המקום הלא כבר נאמר הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל, אלא

לְפָרְנִיטָא וּפְשָׁלָךְ
 לְמַעַסְק בְּאוֹרֵיתָא מִן
 הַשְּׁמָא וְעַד עֲלָמָא:
 א שִׁירָא דְּאֶחָמוּסְמָא עַל
 מַסְוִין דְּתַהוּמָא חֲדַתִּי
 בְּאֶמְרִין לִי בֵּית מִקְדָּשָׁא דְּוִי גִּיל: ב קִימִין הַוָּא הַרְלַנָּא בְּתַרְעֵךְ יְרוּשָׁלַם:

תהלים קכא קכב תרסה
 מַעַתָּה וְעַד־עוֹלָם: פ קכב א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת
 לְדָוִד שְׁמַחְתִּי בְּאֶמְרִים לִי בֵּית יְהוָה גִּלְךָ:
 ב עֲמֻדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ בְּשַׁעְרֵיךָ יְרוּשָׁלַם:

רש"י

(ב) שמחתי באומרים לי, שמעתי בני אדם שאומרים מתי ימות אוחז וכן, וימנך שלמה ע"ז ויבנה בית המקדש ונעלה לרגל, ואני שמח: (ג) עמודות היו רגלינו, נמלממה כל מקום, כמל שערך ירושלים, שעוסקין בהן כמורה:

מצודת ציון

סינה מועטת וקלה:
 מצודת דוד
 ובבואך: (א) שפחתי, הוא מאמר בני הגולה, שאומרים הן מאז שמחתי בעת שהיו אומרים לי נלך אל בית ה' בזמן הרגל: (ב) עמודות, מרוב אדם הבאים והיוצאים היינו מתעכבים בשערים זמן מה עד אשר נוכל לבוא בה:

אבן עזרא

(א) שיר המעלות, שפחתי באומרים, אמר רבי משה כי זה השיר אמרו דוד שיאמר עם הזמירות בבית השם בעת שיבנה הבית, ורבי ישועה אמר כי זה בעבור הבית שהקים לו דוד בציון, ויש אומרים על הבית השלישי כל אחד מישראל

רד"ק

ומרוב תאות לבנות בית המקדש, יזכו עלות ישראל מהגלות, ויבנו על לשון האבות שהיו בזמן הבית, אמר כל אחד אומר שמחתי: (ב) עמודות, העולים הראשונים ולא נזכרו שמות המחברים, ואשר נאמר בהם לרד חברים רוד, והמזמר הזה מאמר בני הגלות, אחריהם:

מדרשי חז"ל

מבחוץ, מדת הקביה אינו כן עבדו יושבין מבפנים והוא משמחן מבחוץ שנאמר: ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך. (מנחות לג:).
 (א) שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה' גלך, אין דוד שאין בו ליצין כדורו של דוד, מה היו פרצי הדור עושין, היו הולכין אצל חלונותיו של דוד אומרים לו דוד דוד אימתי יבנה בית המקדש, אימתי בית ה' נלך, והיה דוד אומר אע"פ שמחנכים להכעסני יבא עלי אם לא הייתי שמח בדבריהם, דכתיב שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. (שקלים ז:).
 אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב שיר המעלות

נושאי הפרק

(א)ה השמחה בעליה לירושלם הבנויה.
 (ב)ה השלום בירושלם ובין הבריות.

כאן רזי חיים מוהלאסין
33

ולזאת, לו לבדו נתנה משפט הבחירה, להטות עצמו ואת העולמות לאיזה צד אשר יחפץ. או אף אם כבר גרם וסבב ח"ו בחטאיו הריסת העולמות וסדרי המרכבה, וחרבנם וירידתם ח"ו, יש כח וספק בידו לתקן את אשר עות ולכנות הנהרסות, מצד שהוא כלול ומשתף מקלם:

וזה שאמר דוד המלך ע"ה (תהילים קכא) "ה' צלף על יד מינדה". היינו שקמו שנטית הצל של איזה דבר, הוא מכונן רק כפי תנועות אותו הדבר לאן נוטה, כן בדמיון זה כביכול הוא יתפרד שמו מתחבר לנטות העולמות כפי תנועות ונטית מעשי האדם למטה.

7 ← וכן מפרש במדרש, אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לישראל כי שמי אק"ק אשר אק"ק. מהו אק"ק אשר אק"ק, כשם שאתה הוה עמי, כך אני הוה עמך. וכן אמר דוד (שם) "ה' צלף על יד מינדה". מהו ה' צלף, כצלף, מה צלף אם אתה משחק לו הוא משחק לך, ואם אתה בוכה הוא בוכה כנגדך, ואם אתה מראה לו פנים ועומות או מספרות אף הוא נותן לך כף, אף הקדוש ברוך הוא "ה' צלף", כשם שאתה הוה עמו הוא הוה עמך, עד כאן.

ובזהר תצוה קפ"ד ב' תא חזי עלמא תתאה קימא לקבלא תדיר כו', וילעלמא עלאה לא יהיב ליה אלא כגונא דאיהו קימא, אי איהו קימא בנהירו דאנפין מתתא, כדון הכי נהרין ליה מלעלא, ואי איהו קימא בעציבו, יהבין ליה האי דינא בקבליה. כגונא דא "עברו את ר' בשמחה" (תהילים כא), חרנה דבר נש משיה לגביה חרנה אחרא עלאה, הכי נמי האי עלמא תתאה, כגונא דאיהו אתעד הכי אמשיד מלעלא כו'. [בוא וראה עולם התחתון עומד לקבל תמיד וכו' ולעולם העליון אינו נותן אלא כפי שהוא עומד, אם הוא עומד בהארת פנים מלמשה אז כף מאירים לו מלמעלה, ואם הוא עומד בעצבות נותנים לו דין זה כנגדו, כעין זה עברו את ה' בשמחה, כי שמחת האדם מושכת אליו שמחה אחרת עליונה, כך גם עולם התחתון הוה כמו

שמתעורר כך הוא מושף מלמעלה וכו']

והוא ענין הכרובים שהיו מעורין "כמעז איש ולויות פניהם איש אל אחיו" (מלכים ז. לו). ובכרובי שלמה כתיב (דה"י ב' ג') "ופניהם לבית" כמו שיתבאר בע"ה.

פְּרָק ח

הנה רז"ל אמרו בענין הכרובים (כנא בתרא צ"ט א') כיצד הן עומדיו, ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר פניהם איש אל אחיו, וחד אמר פניהם לבית. ולמאן דאמר פניהם איש אל אחיו הכתיב ופניהם לבית, לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום, ועין רש"י. ולמאן דאמר פניהם לבית, הכתיב ופניהם איש אל אחיו, דמצדדי אצורדי, רוצה לומר קצת לבית וקצת זה לזה, ועין רש"י ז"ל. והא ליבא לתרוצי כדלעיל, כאן בזמן שישראל עושין כו', דכיון דעקר עשיית כרובים פניהם לבית, לא היה להם לעשותו לסימן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. וכן כתבו תוספות שם (ר"ה דמצדדי"י) דמסתמא העמידום תחלה לפי מה שהיו עושין רצונו של מקום. ולכאורה אפתי תקשי למה העמידום תחלה כרובי שלמה פניהם מצדדי ולא איש אל אחיו ממש.

64. רש"י ופניהם איש אל אחיו. בשל משה כתיב: ופניהם לבית. ככרובים של שלמה כתיב ברה"י כתיב, וכתיב הם עומרים על רגליהם ועושין רצונו. הם הופכים פניהם זה לזה דוגמת חיבת זכר ונקבה והאבותים זה לזה סימן שהקב"ה אוהב את ישראל, ומתחילה כך נעשו פנים אל פנים כדי שתשרה שכונה בישראל, וישראל יעשו רצונו של מקום, וכשאין עושין הופכים פניהם לבית על ידי נט. רמזדרי אצורדי. קצת לבית וקצת זה לזה, כאדם המדבר אל חברו ונוצר

ראשו קצת לצד אחר, והכא ליבא לתרוצי כדלעיל כאן בזמן שישראל עושין וכו' דכיון דעיקר עשיית כרובים פניהם לבית לא היה להם לעשותו לסימן שאין ישראל עושין רצונו של מקום.

65. תוס'. לא הוי מצי למימר כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום ומסתמא העמידום תחילה לפי מה שהיו עושין רצונו של מקום. ועיין בנצ"ב ברה"ב רבר פר' תרומה, שביאר סוגיא זו בדרך דומה. ועי' שם פר' פסדי"ו.

רעד

משלי כז

תרגום יונתן

נענשו: יקח בגדו פי ערב זר ובעד נכריה וחקריו: ימתנסים
 חבלהו: דמברך רעהו | בקול גדול בבקר כרמוטי דמן דעריב
 השכים קללה תחשב לו: מודלף מורד נוכריא ועל אפי
 רמא בצפרא בקדומא לזוטא תתחשיב ליה: טואיד דלפא דנמף בוימא דסגריא היכנא

רש"י

הארץ, ונקמר הימנה, שמשך ידו מן העמרה. ופחלים לא נקמרו, אלא עברו בדרך רעה, ונענשו, ונפסדו: (יג) כי ערב זר. אדם שנעשה ערב, גורם שאמר הדין למלוה קח עגלו: (יד) מברך רעהו. יש משנה אחרת שצוה יוסף, והנכרה נהפכה לקללה, שאומרים עליו שהוא וזמן נממונו ועשיר,

מצודת דוד

העונש וההפסד: (יג) קח בגדו. קח בגד הערב למשכון ולא תאשם בוה, כי מעצמו נעשה ערב בעבור הזר והכניס עצמו בוה: ובעד נכריה. כפל הדבר במלות שונות, ואומר בין ערב בעבור איש בין בעבור אשה עניה סוערה: (יד) מברך. המשבח את רעהו בקול גדול בפרסום רב בכל בוקר בהשכמה, רוצה לומר בתמידות ובזריזות, הנה לקללה תחשב לו, כי כאשר (טו) דלף. הנה טפסוף המטר לא יטרד בני הבית כי

אבן עזרא

וימותו בלא עתם: (יג) קח, מברך. שנים דבקים, מברך רעהו הוא שהיה ערב בעבור זר, ומברך רעהו המלוה בקול גדול, כרי שישמעו אחרים הברכה למצוא חן בעיניו, שלא יקח בגדו בבקר השכם

מדרשי חז"ל

שלמה עירובין ונטילת ידים, יצאה בת קול ואמרה: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני, חכם בני ושמח לבי וגו'. (שבת יד:).

(יג) קח בגדו כי ערב זר. כתיב לקח וכתביב קח. כל הערב ואינו משלם, מעלה עליו כלה שהיתה החובה שאינו משלם. (מסכת כלה נג:).

(יד) מברך רעהו בקול גדול וגו'. ואל תתודע לרשות כיצד, מלמד שלא יצא לו לאדם שם ברשות. כיון שיצא לו שם ברשות, סוף נותנין בו עיניהם והורגין אותו ונותלין ממנו כל ממונו. כיצד, היה חביוו בשוק, ואומר: הקביה יברכהו לפלוני, היום יצא מתוך ביתו מאה שוורים, מאה רחלים, ומאה עזים, ושמע הימנו סרידוס אחד הלך ואמר לשר. הלך והקיף את כל ביתו ונטל ממנו כל ממונו, עליו הכתוב אומר: מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו. דבר אחר, היה חברו יושב בשוק, ואמר: הקביה יחננו לפלוני, אותו היום הכניס לתוך ביתו כמה כורין של חיטים, כמה כורין של שעורים, שמעו ממנו ליסטים, ובאו והקיפו את ביתו ונטלו ממנו כל ממונו, לשחרית אין לו כלום, עליו

והכל מאין ושואלין ממנו, והמלכות מתגרת לו נטות ממנו. כך נדרש במסכת ערכין (סו:). ועוד יש במדרש רבי תנחומא כנגד בלעם שהיה מברך את ישראל בקול רם, שנאמר (מחזיק כג ו) וישא משלו וגו', לשון נשיאות קול, וסופו יען להמתיאס: (טו) דלף מורד. גשם הנוסף מן הגג למוך הכים

מצודת ציון

(יב) נענשו. גם הפסד ממון נקרא עונש. וכן נענשו אותו מאה כסף (דמס כג ט: יג) חבלהו. ענין משכון. כמו אם חבול תחבול (מסע כג ט: יד) מברך. ענין התפארות. כמו אשר המתברך בארץ (שפיט פה ט: טו) דלף. ענין טפסוף. כמו דלפה עיני (אינו טו ט: טו) מורד. ענין גירושין. כמו ולך טרדין (ישלל ד ט:)

ישבחוהו בגדיכות לב רבים יחלו פניו ומחסרים עשור: אם ביום בוא המטר אשר דרך בני אדם להיות נסגרים

שישכים למלאכתו ויברכהו, יחשוב לו רעהו המברך כאילו קללו, ולא יחמול מקחת בגדו: (טו) דלף. היא טפת המטר כמו ירלוף הבית (קלה י יז): מורד. מגרש, תרגום ויגרשו (שמות ב ח) וטרדינון:

הכתוב אומר: מברך רעהו בקול גדול קללה תחשב לו. (אדר"ג כב:).

כי אתא רב רמי אמר מאי דכתיב: מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם, קללה תחשב לו. כגון דמיקלע לאושפיא וטרחו קמיה שפיר, למחר נפיק יתיב בשוקא ואמר רחמנא ניברכהי לפלגיא דהכי טרח קמאי, ושמעין אינשי ואלין ואנסין ליה. תני רב רמי אחיה רוב ספרא: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו, שמחון טובתו בא לירי רעתו. (ערכין סז:).

מברך רעהו בקול גדול. זה בלעם. כשכא לקלל את ישראל, עקם הקביה את לשונו והתחיל לברך, שנאמר: ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך וגו'. נתן הקביה כח בקולו, והיה מהלך מסוף העולם ועד סופו, כרי שישמעו האומות שהוא מברכן. קללה תחשב לו, שאמר: לך איצען. והרג ארבעה ועשרים אלף, יש קללה גדולה מזו. (תנחומא). (טו) דלף מורד וגו'. אמר בא: קשה אשר רעה כיום סגריה. שנאמר: דלף טורד ביום סגריה, ואשת מדינים נשתוה. (בבמות סג:).

תרגום יונתן

משלי כז

רעה

אתתא תגרונתא דנצרא: אשת סגריה ואשת מדונים קרי: מדינים
 טורחא גרביתא קשיא ובשמא דימינא מתקריא: נשתוה: מוצפניה צפן רוח ושמן ימינו
 יפרלא בפרלא לטיש יקרא: יברזל בברזל יחד ואיש יחד פני-
 ויברא לטיש אפיה רעהו: יחצור תאנה יאכל פריה ושמר
 דתכריה: יחדנמר תינתא אכיל פריהא וחדיד
 במריה נתקיר: יחדיד

רש"י

וטורד את בני המים: ביום סגריה. יום הגשם, שהכל נסגרים נמיהס: ואשת מדינים נשתוה. שיהס שוין: (טו) צופניה צפן רוח. מי שסטר לשומרה ממוטמיה, לפנות רוח הוא, כשס שאי אפשר לנפון הרוח, כן היא לא מלפניה: ושמן ימינו יקרא. קורא הוא הנרעם לטוב עליו, עד מצודת ציון

מצודת ציון

סגריה. מלשון סגירה: נשתוה. מלשון השוואה ומיזון: (ח) יחד. מלשון חרדה ושינוי:

ועתים להטריד את בעלה: (טו) צופניה. החושב להסתיר הדבר בפני הבריות, דומה הוא למסתיר את הרוח לכלוא אותו, כי אז ירעים בקולו ופלאות, וכן בעלת מדינים, כל עוד שירצה להסתיר את הדבר היא פוספת והולכת: ושמן. כמו המושח עצמו בשמן אם ירצה להעלים לא יוכל, כי ידו הימנית אשר ימשח בה היא תכריז על המשיחה, כי היא נותנת ריח לכל הקרב, וכן אי אפשר להעלים מריבת תאנה: (יז) ברזל. כמו הלוטש ברזל הסכין באחר נעשית חדה ושנונה, כן יחדרו איש פני רעהו, רוצה לומר תלמידי חכמים היושבים יחד ועוסקים בתורה הנה מחודדים זה את זה: (יח) נוצר. כמו השומר אילן תאנה הנה יאכל פריה נוסף על השכר, כן השומר אדוניו יאכל פרי גמול מעשיו, כי עוד מכובד מן הארון נוסף על התשלומין: (יט) כמים.

אבן עזרא

סגריה. כפול הלמיד על משקל וזויף, כלומר ביום שיסגרו בני אדם מפני דלף המטר הטורד והמגרש אותם, או המטר נקרא סגריה: ואשת מדינים נשתוה. לדלף שהיא מגורשת משכניה, והררצה לצפון אותה שלא ירצה לשלח מדינים יצפון רוח והבל, אפילו שמן מור שתמשח ימינו האשה, יקרא לה לפתוחה רוח הוא כי לא יוכל ליסרה, ותהפוכות הרוח רבות ואין יכולת באדם לאחוז בה, על כן דימה האשה לרוח, ובענין שהימים מוכנת לכל דבר אמר ושמן ימינו, וכמוהו הנה ימינך: (יז) ברזל בברזל. ביית בברזל מושכת

מדרשי חז"ל

(יז) ברזל בברזל יחד וגו'. מאי דכתיב: ברזל בברזל יחד, לומר לך מה ברזל זה אחד מתוד את חבירו, אף שני תלמידי חכמים מחודדים זה את זה בהלכה. (תענית ז:). "ברזל בברזל יחד" זה משה, ופרעה הרשע, שהיו מתקשין זה עם זה. (ילקושי). (יח) נצר תאנה יאכל פריה. הרואה תאנה בחלום, תורתו משתחרר בקרבו. שני נוצר תאנה יאכל וגו'. (ברכות נז:).

שיגרשנה, כמלרע המטטר נשמן טעין ידו הימנית (ויקרא יז יז): (ח) יחד פני רעהו. יחד (פ"א יחד), תלמידי חכמים מחודדים זה לזה טהלכה: (יט) יאכל פריה, וכן שומר אדוניו יכובד. ויאכל פרי מעלליו: (יט) כמים. הללו, הפנים שאמה מראה למוכן הן מלאות לך: כן לב האדם מצודת דוד

בתוך הבית, כי אז יטפסף המטר אל הבית ויטריד בני הבית ממקום למקום, אבל כשאין מטר אין טפסוף ואין טרור, אבל אשת מדינים נשתוה בכל העתים להטריד את בעלה: (טו) צופניה. החושב להסתיר הדבר בפני הבריות, דומה הוא למסתיר את הרוח לכלוא אותו, כי אז ירעים בקולו ופלאות, וכן בעלת מדינים, כל עוד שירצה להסתיר את הדבר היא פוספת והולכת: ושמן. כמו המושח עצמו בשמן אם ירצה להעלים לא יוכל, כי ידו הימנית אשר ימשח בה היא תכריז על המשיחה, כי היא נותנת ריח לכל הקרב, וכן אי אפשר להעלים מריבת תאנה: (יז) ברזל. כמו הלוטש ברזל הסכין באחר נעשית חדה ושנונה, כן יחדרו איש פני רעהו, רוצה לומר תלמידי חכמים היושבים יחד ועוסקים בתורה הנה מחודדים זה את זה: (יח) נוצר. כמו השומר אילן תאנה הנה יאכל פריה נוסף על השכר, כן השומר אדוניו יאכל פרי גמול מעשיו, כי עוד מכובד מן הארון נוסף על התשלומין: (יט) כמים.

במקום שנים, והטעם בפני רעהו, וטעם הביית בעבור: יחד. שנים שרשים חוד יחד, ונקרא הזעם פנים בעבור שיראה בהם, כמו שמצינו פני ה' חלקם (איכה ד טו) ופניה לא היו לה עוד (שי"א א יח), וענינו זעם וחרון, וכן פירוש ברזל בעבור ברזל הוא מחודד, וכן הוא איש יחד בעבור פני רעהו, כלומר שהוא מחודד לריב עמו בעבור חמות רעהו: (יח) נוצר תאנה. יתכן שיהיה דבק למעלה, שאין ראוי להתחחד עם אדוניו כמו עם רעהו, ומי שישמרהו מכל דבר רע הארון יכבדהו: (יט) כמים, שאול. פירוש כמים שגברו

נצר תאנה יאכל פריה. הרואה תאנה בחלום, תורתו משתחרר בקרבו. שני נוצר תאנה יאכל וגו'. (ברכות נז:).

נראין לך, כך לב האדם לאדם. (ילקושי).

הָאָדָם לְאָדָם: כְּשֹׁאֵל וְאִבְדָה קָרִי: אֲבָחֵן לֹא תִשְׁבַּעְנָה וְעֵינֵי הָאָדָם לֹא תִשְׁבַּעְנָה: כַּמְצָרָף לְכֶסֶף וְכוֹר לְזָהָב וְאִישׁ לְפִי מִהֲלָלוֹ: כַּבָּאָם תִּכְתּוֹשׁ אֶת־הָאֵוִיל בְּמִכְתָּשׁ בְּתוֹךְ הַרְיוּפוֹת בַּעֲלֵי לֹא־תִסּוֹר

מֵיָד וְהֵיד פְּרָצוּפֵי דְלֹא דָמְזֵן חַד לְחַד הִיכְנֵא לְבִידוֹן דְּכַבֵּי נִשְׂא לֹא דָמְזֵן חַד לְחַד: כְּשִׁוִּיל וְאִבְדָנָא לֹא סְבָעֵן וְעֵינֵי דְבִבְרָא לֹא סְבָעֵן: כַּמְצָרָפָא לְכֶסֶפָא וְכוֹרָא לְדָהָבָא וְבִבְרָא מִן פּוּמָא

דְּמִשְׁבַּחְנֵי: כַּבָּאֵן מְחִית לִיה לְשִׁמְיָא בְּמִכְתָּשֵׁי בְּגוֹ סִיעָתָא וְכַאֲדוּדָא לֹא תִעֲבִיד מִצִּיה

רש"י

מהללנו, על ידי שהצרות מהללות אותו נמשעו הטובים, ונמנן לרבים אם טוב אם רע: (כז) הריפות. חטים הנידוכים נמכתש. מכתש. אסימא, מורטיו"ר נלע"ו: בעל"י. הוא טכנא, פולין מורטיו"ר נלע"ו, על שם שמעלן אותו וממין ט תמיד נקרא עלי:

מצודת ציון

כ) שאול. כור הקבר: ואבדון. הגיהנם: כא) מצרף וגו' וכור. שמות כלי הצורפים: כב) תכתוש. ענין כתייה וטחינה: ככ) מכתש. שם הכלי שכוחשים בו: הריפות. מלשון דפין, ודעה לומר החטים הנרפים הנקלפים מקליפותיהן. וכן ותשטח עליו הריפות (ע"י מ' ט): בעל"י. הוא יד המכתש שדוכין בו. וכן העלות וכפות (ה"י"נ מ' ט):

אבן עזרא

לא תשבועה לדאות, כי כשתחוינה הולכין לאבדון לא תאמר שבענו מראותינו ונוסד: כא) כב) מצרף, אם. ריפות החטים הכתושים, וכן הפירוש מצרף יש לכסף לצרפו, וכור לזהב לזקקו: ואיש. כלומר כל אחד צורף וזקוק לפי מהללו, כלומר לפי מה שנתכוון

מדרשי חז"ל

כב) אם תכתוש את האויל וגו'. אמר רבי אבא בר כהנא: כזה שהוא כותש עורה במלכן, סבור שהוא מביאן לידי מוטב, ועד שהוא סליק ועד שהוא נחית, לא תסור מעליו אולתו. כך מרוד המבול עד דור הפלגה ש"כ שנה, שנאמר: יהי כל הארץ שפה אחת. (ילק"ש). אם תכתוש את האויל. אמילו אם אתה נותן את הרשע בחמדו של חושן, אי אתה מוציל ממנו כלום, את כתיב בירבעם ויחל איש האלקים את פני ה' ותהי כבראשונה. מה בראשונה מקריב לעבודה זרה, אף בשניה. (מסכתא).

מַעֲלֵיו אֲוִלְתּוֹ: פּ כַּיְדַע תִּדְעַת פְּנֵי צֹאנְךָ שֵׁית לְבָךְ לְעַדְרִים: כִּי־יֵי אֵל לְעוֹלָם חֶסֶן וְאִם־נֹר לְדוֹר דוֹר קָרִי: וְדוֹר: כַּהֲגִלָּה חֲצִיר וְנִרְאָה־דֶשָׂא וְנִאֲסָפוּ עֵשְׂבוֹת הַרִים: כּוּכְבָּשִׁים לְלִבְיָשָׁד וּמְחִיר שְׂדֵה עֲתוּדִים:

שְׁמִיּוּתִיה: כַּמָּה וְדַעֵי אֲנָה דַע אֲפִי עֲנָה וְשִׁים לְבָךְ עַל קוֹמִין: כִּי־מִמּוֹל דְּלֹא לְעֵלֵם הִיא אֲחֻסָּנָא אֲפִי שְׁלֵם דְּדָא לְדָרָא: כִּי־שִׁבְחָ עֲמִירָא וְאֲתַחֲמִי דְתַתָּה וְאֲתַכְבֵּשׁ עֵשְׂבָא דְסוּרֵי: כּוּ אֲמַרֵי לְלִבְיָשָׁד

רש"י

(כג) פני צאנך. אל יקלו עיניך להטותן עם תמיד מה הם לרעים: (כד) כי לא לעולם חסן. שאם אתה עשיר נכסף ומהב, שמא לא יתקיים לעולם, לך אל תמה דברים קטנים שלך: (כה) גלה

מצודת ציון

כג) שית. ענין שימה: כד) חסן. ענין חזק. ויאמר על העושר. וכן חוסן יקחו (שקלל ט טה): גזר. כתר: כה) וגאספון. ענין כליין. כמו אסף אסיפם (יחזקאל ט ט): כו) ופחיר. ענין ערך הרבר ושורו. כמו יקחו במחיר (ה"י"ג ט): ט) עתודים. עדים זכרים:

כז) לא יעובה: (כג) ידוע. חן לך לדעת בעצמך פני צאנך מה הם צריכים: שית לך לעדרים. לתת להם די מחסורם. וכפל הרבר במלות שונות: (כד) כי וגו'. עם כי כביר מצאה ידך, מכל מקום גם מזה אל תנח ידך, כי לא לעולם יתקיים חזק העושר, ותהיה אז נושע בעדרי הצאן: ואם גזר. וכי נור העושר הוא דבר המתקיים לכל ימי הדורות. וכפל הרבר במלות שונות: (כה) גלה. לפעמים נגלה החציר ונראה דשא, ופעמים נאספו וכלו עשבות הרים, לזה חן דעתך להכין לעת אשר לא תמצא: (כו) כבשים. גיח הכבשים יהיה לצורך מלבושך, העותרים יהיו לך בערך שדה. כי כמו תבואת

אבן עזרא

להללו, אבל אם תכתוש את האויל בתוך המכתשת בחזקה, לא תסור אולתו מעליו כאשר תסור קליפת הריפות, ואיש כמו איש לא נעדר (שעה מ ט),

מדרשי חז"ל

כג) ידוע תדע פני צאנך וגו'. אלו ישראל, שאומרים להקב"ה: רבש"ע, ידוע תדע מה סבלו פני צאנך בעולם הזה לפיכך שית לך לעדרים לעולם הבא. ומנין שנקראו עדרים, שנאמר: במרעה טוב ארעה אותם, מה הצאן הזה רעה עדרים עדרים, כך ישראל עתידין לחנות מתנות בהר מרום ישראל. (ילק"ש). כד) כי לא לעולם חסן וגו'. רב זוטרא, כי הו מכתפי ליה בשכתא דריגלא, הוה אמר: כי לא לעולם חסן ואם נור לרוד דודו. (ימא טו). כו) כבשים לצבושך וגו'. אין מוסרין סתרי תודה, אלא למי שיש בו חמשה דברים שר חמישים, ונשוא פנים, רועץ, וחכם חרשים, ונבון לחש. אמר ליה רבי יוחנן לרבי אלעזר, תא אנמרך במעשה המרכבה אמר ליה, לא קשאי כי קש, נח נמשיה דר' יוחנן. אמר ליה רב אסי, תא אנמרך במעשה המרכבה, אמר ליה, אי זכאי, מצייתא מר' יוחנן רבך. רב יוסף הו גמיר במעשה המרכבה. סבי דפומבדיתא הו גמיר במעשה בראשית. אמרו ליה ליגמור לן מר במעשה המרכבה, אמר להו אנמרך לי מעשה

רש"י

כג) כשגלה החציר צמי ניסן וראה הדשא והאספו עשבים לנמוס, או ייעיב לך, שיהיו גזומיהם של כבשים לנטושך: וכחיר שדה. ישו לך העמודים, כי תאלל הנער וממכור העורות: